

Oudheidkundige Kring "Geertruydenberghe"
Redactie "De Dongebode"
Buitenvest 8
4931 CH Geertruidenberg

Aan de Heer W.A. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

Geertruidenberg, 14 januari 1987

Geachte Heer Van Ham,

In aansluiting op het telefoongesprek tussen U en de Heer A. van Loon op 13 januari j.l. zenden wij U hierbij de volgende bescheiden betreffende Uw artikel "De symbolen van Geertruidenberg".

- a. De originele tekst (13 pagina's), zoals wij die van U ontvingen met de daarbij gevoegde bijlagen:
  - de lijst met noten (3 pagina's);
  - vier foto's;
  - drie kopiën van afbeeldingen.
- b. De door U bewerkte eerste drukproeven.
- c. De tweede (ongecorrigeerde) drukproeven.
- d. Kopiën van vier bladen uit "Deutsches Wörterbuch".

Met vriendelijke groeten, namens de redactie,

(M.H.A. Robben)

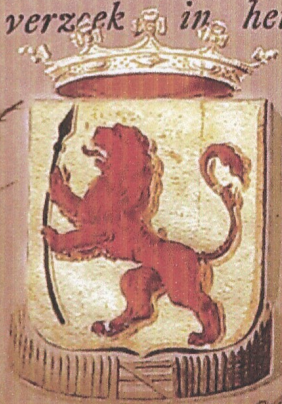

VAN WEGE DEN KONING.

DE HOOGHE RAAD VAN ADEL, gebruik makende van de magt aan
denzelve verleend, bij besluit van den 20sten Februarij 1816, bevestigt bij
dezen de Stad *Teertruidenberg*.

ingevolge het, door haar gedaan verzoek in het bezit van het navolgende Wapen:

*Sijnde van goud, beladen met
houfende in deszelfs poelen
Het Schild staande in
met een kroon van goud van*

*een klimmende Leeuw van keel,
een gehegen Speer van zabel.
de Hollandsche Leen en goud
vijf flourens van het zilver.*

Gedaan in 'SGRAVENHAGE den 16ten Julij 1817.

Mat. Lippert

TER ORDONNANTIE VAN DEN HOOGEN RAAD,

Wachervan den Secretaris.

De symbolen van Geertruidenberg

Willem A. van Ham

Inleiding

Geertruidenberg neemt, historisch gezien, onder de steden van Noord-Brabant een bijzondere plaats in. Reeds het uiterlijk van het stadje oogt Oud-Hollands; wie weet, dat de gemeente meer dan zes eeuwen tot het gewest Holland heeft behoord, zal dit beter begrijpen. Pas in 1815 is Geertruidenberg bij Noord-Brabant gevoegd.

Door de vrij recente publikaties van P. J. Margry is de geografische situatie van het gebied, waarin Geertruidenberg is gesticht, duidelijk geschetst. Op een zandige heuvel aan de Donge ontstond in de elfde en twaalfde eeuw een nederzetting, vermoedelijk binnen een oorspronkelijk kloostergoed. De ligging aan een handelsroute van Brugge via Antwerpen langs Breda en Geertruidenberg naar Dordrecht, Schoonhoven en Utrecht maakte de ontwikkeling van een marktplaats mogelijk. Wellicht was ook de loop door het noordelijk deel van Brabant van de Langstraat, die bij Geertruidenberg de Donge kruiste, eveneens van belang. In elk geval ontstond het langgestrekte marktplein langs deze weg (1).

Politiek gezien waren tot het begin van de dertiende eeuw in de omgeving slechts twee territoriale eenheden van belang: de heerlijkheden Strijen en Breda. In de loop van die eeuw kwamen de heren van Strijen steeds meer onder de invloedssfeer van de graven van Holland, terwijl die van Breda onder leenheerschappij van Brabant geraakten. De stichting van Geertruidenberg in de grenszone tussen beide territoria markeerde de uiterste expansie van Holland. De graaf moest sinds zijn nederlaag in 1200 weliswaar leenhulde aan Brabant doen, maar dit werd al snel een formaliteit en in 1288 verdween deze plichtpleging. De verlening van stadsrechten aan Geertruidenberg valt binnen deze „Brabantse” periode; overigens is van de hertog in de betreffende akte geen sprake (1213) (2). Nog lang daarna maakte Brabant tevergeefs aanspraak op deze stad, onder meer door haar wapen op te nemen temidden van die van de andere Brabantse steden, waar deze symbolisch voorgesteld werden.

Van belang was ook de traditie, die verhaalde dat Geertruidenberg eens domein was geweest van Nijvel en afkomstig was van de heilige leidster van deze kloostergemeenschap: Sint Gertrudis. De naam van de stad wijst rechtstreeks op de historisch moeilijk aanvaardbare overlevering: hierna zullen we zien, dat de middeleeuwen deze

door middel van symbolen zichtbaar maakten.

Maar ook de positie van Geertruidenberg als Hollandse sterkte kreeg, vooral overgangsjaren naar de nieuwe geschiedenis, gestalte, doordat de Hollandse l... en de Hollandse tuin aan de symbolen van de stad werden toegevoegd.

Onder symbolen worden in deze bijdrage verstaan alle kentekens die in de loop van de eeuwen gevoerd werden. Alvorens de symbolen in strikte zin besproken worden, men de dragers daarvan, namelijk zegels, wapens en vlaggen aan de orde. Op zichzelf zijn deze, ruim beschouwd, eveneens symbolen van gezag en autonomie, terwille van hun functie worden zij hier afzonderlijk behandeld.

Afb. 1. Grootzegel en contrazegel van de stad Geertruidenberg, 13e eeuw (type I en II).

Symbol dragers

De zegels

In de middeleeuwen was het zegel het geëigende middel om de rechtskracht van een document, waaraan het was gehecht, te bevestigen. De zegels droegen oorspronkelijk een persoonlijk karakter, maar ook gemeenschappen als kloosters, kapittel en de schepenenbanken van de steden en dorpen bedienden zich ervan. De aanschaf van een zegel was geen luxe; toch blijkt uit het aantal en uitvoering van de bewaarde zegeltypen de welstand van de stad en de waarde die zij eraan hechtte haar rechtspersoonlijkheid op fraaie wijze uit te drukken. In de loop der tijden immers de juridische noodzaak van de bezegeling af en trad het representatieve element steeds meer op de voorgrond.

Geertruidenberg kan bogen op een tiental verschillende typen zegels, hetgeen

12. Stempel van het grootzegel
van de stad Geertruidenberg, 1577.
(type VIII)

Foto: Harry Verschuren, Oosterhout.

11. Zegel van de stad Geertruidenberg,
1569, afdruk 1576. (type VII)

Foto: Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage.

13. Zegel van de stad Geertruidenberg,
1656. (type X)

Foto: Gemeentearchief Bergen op Zoom.

Brune kastje 26

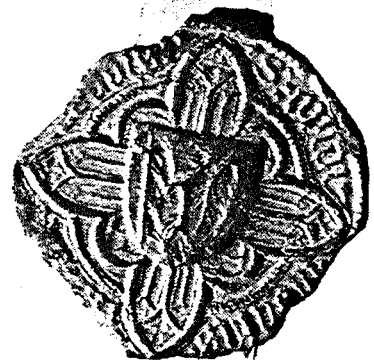
7. Grootzegel van de stad Geertruidenberg, 13e eeuw, afdruk 1324. (type III)

8. Kleinzegel tevens contrazegel van de stad Geertruidenberg, 13e eeuw, afdruk 1324. (type IV)

9. Zegel van de stad Geertruidenberg, ca. 1388, afdruk 1419. (type V)

10. Zegel van de stad Geertruidenberg, ca. 1457. (type VI)

Foto's: Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage.

Geertruidenberg

ND Archief

12. Stempel van het grootzegel
van de stad Geertruidenberg, 1577.
(type VIII)

Foto: Harry Verschuren, Oosterhout.

11. Zegel van de stad Geertruidenberg,
1569, afdruk 1576. (type VII)

Foto: Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage.

Staten Holland

13. Zegel van de stad Geertruidenberg,
1656. (type X)

Foto: Gemeentearchief Bergen op Zoom.

1647

Heerlijkheid van G. Berg

GEERTRUDEN - BERGH.

Iohan van Abcoude
van Merthen *Capⁿ.*
Drost van Vianen.

Louis d'Aquila.
Serg.^t Maj.^r.

Everwijn van
Wevort.

1855
Cochinchina, den 25 October 1855.

384.

N° 104

16 Oct 1855

106. 55

De verduwaning van 90000 Cochenillen hier aanteekening
van 19 October 1855. N. A., berichtende dat de
Koning, Luitenant-Generaal, bevestigde, dat men hier
gevoel, ten Voordeelen Leem, op een goet
omdoeten, in den Loogen aanden, hollandschen
vanden aanteekening, ofte verduwaning van het
vande gene de mensche aanteekening van
de Gemeente daar van Leem, eenen heraan in
de 1855, is blykbaar, uit de Leem vande
nog op den 16 October 1855, en is
is 1656, maar vanden Koning, tot op
is 1855, is blykbaar, uit de Leem vande
de 1855, is blykbaar, uit de Leem vande
Schryving van de Leem, is blykbaar, uit de
gemeente, vande van het Leem, by gebrek
in de gemeente, almeede gene
Koning, vanden.

Met onderhuldig respect my onafgebroken.

De Burgemeester van Cochinchina
Verhoren

Van Leem
Gouverneur, de Prinse van Cochinchina.

VAN WEGE DEN KONING

DOGE RAAD VAN ADEL, gebruik maken

verleend, bij besluit van den 20sten Februarij 1

Stad Geertruidenberg.

et, door haar gedaan verzoek in het bezit van h

van goud, beladen met
in deszelfs poelen
schild staande in
kroon van goud een

een klemme
een gehege
de Dolla
zijn flie...

Gedaan in 'S GRAVENHAGE den 16: Julij 1697.

Handwritten signature

TER ORDONNANTIE VAN I

Handwritten signature

mbw 5.7.97

Gemeente Geertruidenberg

AAN

NB-commissie Wapen- en Vlaggenkunde
t.a.v. Dhr. Melssen
Purmerstraat 14
5628 HE Eindhoven

Raamsdonksveer, 3 juli 1997

Ons kenmerk : /
Bijlage(n) : /
Uw brief : 24 juni 1997
Uw kenmerk : 97/alg/a
Onderwerp : Gemeentewapen en vlag

Neem ik deze over?

m.v.f.

Behandeld door : dhr. R. Fransen
Doorkiesnummer : (0162) 579520

Geachte heer Melssen,

Ten aanzien van uw vraag omtrent het gemeentewapen en de gemeentevlag, kan ik u mededelen dat wij nog geen besluit in deze zaak hebben genomen. De gemeente is wel voornemens om dit jaar nog met een voorstel te komen.

Ik heb begrepen dat u reeds een aanbeveling heeft gedaan over het beleid ten aanzien van gemeentewapens en vlaggen in onze gemeente. Ook uw rapport over de herziening van gemeentewapens en vlaggen na de gemeentelijke herindeling in Noord-Brabant, heeft betrekking op onze gemeente.

→ Ik zou genoemde stukken graag met u bespreken. Wellicht dat u met ondergetekende contact kunt opnemen voor het maken van een afspraak.

Ik wacht uw reactie met belangstelling af; Rob Fransen, beleidsmedewerker Voorlichting gemeente Geertruidenberg, tel. 0162-579520.

Hoogachtend,

R. Fransen

Oudheidkundige Kring "Geertruidenberg"

Secretariaat Kring: Commandeerstraat 5
4931 CL Geertruidenberg
Tel. (0162) 1523399

Secretariaat Redactie:

Uw nummer: Br / rap / 2, d.d. 22 mei 1996
Onderwerp: rapport wapens
Bijlagen: 27 mei 1996.
Geertruidenberg, 1

Aan de Commissie voor wapenen vlaggenkunde
Pruimerstraat 14
5628 HE Mindhoven

Geachte Commissie,

Hierbij bewijzen wij u de ontvangst van
uw bovengenoemd rapport.

Wij zijn het met uw vriendelijke vers en danken
u voor het vele werk dat aan dit rapport
is besteed.

Met vriendelijke groet.

Namens het bestuur van de Oudheidkundige Kring

D. Clement, secretaris

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

van de stichting Brabants Heem

corr.adr.: drs. W.A. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

Gemeentebestuur van Geertruidenberg
t.a.v. de heer B. Hermans
beleidsmedew. Voorlichting
postbus 10.001
4940 GA Raamsdonksveer

uw brief: 3 juli 1997
uw kenmerk: 97/alg/a
ons kenmerk: Grbrg 1
datum: Bergen op Zoom, 23 juli 1997
onderwerp: Gemeentewapen en vlag

Geachte heer Franssen,

Naar aanleiding van ons telefoongesprek doe ik u hierbij toekomen:

- 1) een fotokopie van mijn artikel over de symbolen van Geertruidenberg uit *De Dongebode* (12e jaargang, dec. 1986). Ik hoop dat hieruit duidelijk wordt wat de cultuur-historische meerwaarde is van het wapen van Geertruidenberg, "Holland's oudste stad".
- 2) een exemplaar van de circulaire van deze commissie betreffende de procedure tot bevestiging/verlening van gemeentewapens. Ik hoop dat het duidelijk is dat een voortgezet gebruik van het bestaande wapen cfr. art. 147 van de gemeentewet de snelste en minst kostbare oplossing is.
- 3) een exemplaar van de circulaire van deze commissie betreffende dorpswapens en -vlaggen.
- 4) een folder betreffende de doelstellingen, samenstelling enz. van deze commissie.

Verder merk ik op dat de in onze provincie tot dusverre de (nieuwe) gemeenten Bergen op Zoom, Boxtel, Cuijk, Dongen, Eersel, Grave en Tilburg besloten hebben hun wapen ongewijzigd verder te gebruiken. Binnen een afzienbare tijd verwachten wij zulks ook van een aantal andere gemeenten.

Hopende u hiermee van dienst te zijn geweest,
met hoogachting en vriendelijke groeten,

(Willem van Ham).

Gemeente Geertruidenberg

onw 12.9.97

*Willems,
fraag overnemen
en afwerpen.
m.v.g.*

AAN

N.B.-Commissie voor Wapen- en
Vlaggenkunde
Purmerstraat 14
5628 HE Eindhoven

Raamsdonksveer, 4 september 1997

Ons kenmerk : /
Bijlage(n) : Raadsbesluit naamgeving gemeente
Uw brief : /
Uw kenmerk : /
Onderwerp : Advies omtrent gemeentewapen- en vlag

Behandeld door : dhr. R. Fransen
Doorkiesnummer : (0162) 579520

Geachte commissie,

Sinds 1 januari vormen de voormalige gemeenten Raamsdonk en Geertruidenberg een nieuwe gemeente onder de naam Geertruidenberg. Zoals gebruikelijk beschikten beide gemeenten over een eigen gemeentewapen en gemeentevlag. Tot dusver is deze situatie onveranderd gebleven, waardoor de nieuwe gemeente in feite nu meerdere gemeentewapens bezit.

Wij zijn voornemens deze materie zo spoedig mogelijk aan de gemeenteraad en andere betrokken instanties -Hoge Raad van Adel- voor te leggen. Om tot een afgewogen besluit te komen betreffende de herziening van een bestaand of vaststelling van een nieuw gemeentewapen, vragen wij u hierbij als deskundige instantie advies uit te brengen over dit onderwerp.

Als bijlage treft u het raadsbesluit aan dat handelt over zowel de naamgeving als de keuze voor een gemeentewapen- en vlag.

Wij zien uw advies met belangstelling tegemoet.

Hoogachtend,
Burgemeester en wethouders van Geertruidenberg,
de secretaris, de burgemeester,

R.A.K. Huijbregts.

W.A. Letschert.

agendapunt	
commissie	

1997

Nr. 51

Bijlagen notulen gemeenteraad
van Geertruidenberg.

Onderwerp: naamgeving van de gemeente

Aan
de gemeenteraad.

Raamsdonksveer,

In de "Wet van 11 september 1996 tot gemeentelijke herindeling in de samenwerkingsgebieden Midden-Brabant, Breda en Westelijk Noord-Brabant en in een gedeelte van de samenwerkingsgebieden Zuidoost-Brabant en 's-Hertogenbosch" (Staatsblad 1996, nr. 449) staat in artikel 2 vermeld, dat met ingang van de datum van herindeling o.a. de nieuwe gemeente Geertruidenberg wordt ingesteld.

Juridisch kader

Artikel 158 van de Gemeentewet stelt, dat de raad de naam van de gemeente kan wijzigen. De raad is dus in principe het bestuursorgaan dat de naam van de gemeente bepaalt. Bij de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer is bij amendement de werknaam Raamsdonk gewijzigd in Geertruidenberg.

Bovengenoemd artikel 158 van de Gemeentewet vermeldt voorts, dat het besluit van de raad tot wijziging van de gemeentenaam ter kennis gebracht wordt van Onze minister en het provinciaal bestuur en dat het besluit de datum van ingang moet vermelden, welke ten minste 1 jaar na de datum van het besluit gelegen moet zijn.

Dit betekent, dat de eventueel nieuwe naam eerst kan ingaan op 27 februari 1998.

Gevolgen

Naamswijziging brengt gevolgen van administratieve en feitelijke aard teweeg, vooral voor de gemeente zelf. Voor de bedrijven en de burgers verandert er niet veel. Zowel voor als na 1 januari 1997 blijven zij hetzelfde telefoonnummer gebruiken, wonen of werken ze op hetzelfde adres in dezelfde woonplaats. Natuurlijk merken sommige inwoners, dat de gemeente anders heet dan voorheen. Bij aangiften van geboorten bijvoorbeeld, wordt in de

Om herziening van een bestaand of de vaststelling van een nieuw gemeentewapen te verkrijgen dient het gemeentebestuur een voorstel voor te leggen aan de Hoge Raad van Adel, die de voornaamste adviseur van de Kroon in deze is. Uitgangspunt daarbij dient te zijn de herkenbaarheid van de beide voormalige gemeenten. Het voorstel aan de Hoge Raad van Adel dient vergezeld te gaan van een rapport van de streekarchivaris en/of de noord-brabantse commissie voor wapen- en vlaggenkunde. Eerst na het advies van de Hoge Raad van Adel kan uw raad een definitief besluit worden voorgelegd en een verzoek tot toekenning van het wapen aan Hare Majesteit de Koningin worden ingediend.

De keuze van de vlag is een zaak van de gemeenteraad zelf, maar wij achten het van belang vanwege de herkenbaarheid en betekenis en gebruik van wapen en vlag wenselijk over beide zaken advies te vragen aan streekarchivaris en eerdergenoemde commissie. Voor het nieuwe logo en de daaraan gerelateerde nieuwe huisstijl geldt geen enkele officiële procedure. Wij zullen een tweetal vormgevers vragen terzake aan ons offerte uit te brengen om terzake een voorstel te doen.

Wij vragen uw raad een voorbereidingskrediet van f 10.000,— beschikbaar te stellen voor voor de keuze van wapen, vlag, logo en huisstijl en wij zullen uw raad via de commissie Algemene Bestuurlijke Zaken op de hoogte houden van de voorbereidingen.

Voorstel

Samenvattend stellen wij u voor:

1. als definitieve naam voor de nieuwe gemeente te kiezen voor "gemeente Geertruidenberg" ;
2. een voorbereidingskrediet van f 10.000,— beschikbaar te stellen voor het kiezen van een gemeentewapen, gemeentevlag, gemeentelogo en huisstijl.

De commissie Algemeen Bestuurlijke zaken is over dit voorstel gehoord.

Burgemeester en wethouders van Geertruidenberg,
de secretaris, de burgemeester,

R.A.K. Huijbregts

W.A. Letschert

Gemeente Geertruidenberg

nr. 88

De raad van de gemeente Geertruidenberg;
gezien het voorstel van burgemeester en wethouders dd. 24 februari 1997, nr. 51;
gehoord de commissie Algemeen Bestuurlijke Zaken dd. 20 februari 1997;
gelet op artikel 158 van de Gemeentewet;

besluit:

1. als definitieve naam voor de nieuwe gemeente te hanteren: gemeente Geertruidenberg;
2. een voorbereidingskrediet van f 10.000,-- beschikbaar te stellen voor het kiezen van een gemeentewapen, gemeentevlag, gemeentelogo en huisstijl.

Aldus vastgesteld in zijn openbare vergadering van 27 FEB. 1997

De raad voornoemd,
de secretaris, de voorzitter,

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

van de stichting Brabants Heem

Drs. W.A. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

tel. 0164-243265

b.g.g. 0164-241930

Aan burgemeester en wethouders van Geeertruidenberg
postbus 10.001
4940 GA Raamsdonksveer

uw brief: 4 september 1997
ons kenmerk: Grbrg 2
datum: Bergen op Zoom, 16 november 1997
onderwerp: Gemeentewapen en vlag

Zeer geacht college,

Naar aanleiding van uw bovenvermeld schrijven doe ik u hierbij toekomen een rapport, houdende advies betreffende wapens en vlaggen voor uw gemeente. Indien u de aanwijzingen in dit rapport volgt kunt u omslachtige procedures voorkomen. Overigens moge ik u verwijzen naar de folders en andere inlichtingen die de commissie in juli l.l. verstrekte aan uw beleidsmedewerker Voorlichting.

Van dit rapport maken deel uit enige schetstekeningen van de voorgestelde wapens en vlaggen. Alleen de nieuwe ontwerpen zijn in kleur weergegeven. Uitdrukkelijk wordt erop gewezen, dat de tekeningen **schetsen** zijn en dat de definitieve vormgeving aan een professionele tekenaar moet worden overgelaten. In verband met het kostenaspect is het aan te bevelen dat u dit zelf regelt: ik noem in dit verband de heer P. Bultsma, Sminiastate 30, 8926 MH Leeuwarden, die vaak de wapendiploma's verzorgt die van de Hoge Raad van Adel uitgaan. U kunt natuurlijk ook plaatselijk een tekenaar een dergelijke opdracht geven. Wel zou de commissie er prijs op stellen t.z.t. over een afdruk van terzake gemaakte tekeningen te beschikken.

Wij verzoeken u tevens ons op de hoogte te houden van het verdere verloop van de procedure rond deze vlag. De kosten van bijgaand advies bedragen f 150,--, exclusief een exemplaar van de nieuwe gemeentevlag. Het bedrag gelieve u over te maken op postbankrekening 23.22.857 ten name van J. Melssen, secretaris van de commissie te Eindhoven; de vlag kunt u t.z.t. toezenden aan zijn adres: Purmerstraat 14, 5628 HE Eindhoven.

Met beleefde groeten en de meeste hoogachting,
namens de commissie,

(W.A. van Ham).

**ADVIES VOOR
EEN WAPEN EN VLAG
VOOR DE NIEUWE
GEMEENTE GEERTRUIDENBERG**

Bergen op Zoom, 16 november 1997

INLEIDING

De nieuwe gemeente Geertruidenberg werd per 1 januari 1997 gevormd door samenvoeging van de voormalige gemeenten Geertruidenberg en Raamsdonk.

De voormalige gemeente Geertruidenberg zette de tradities voort van de vroegere gelijknamige hoge heerlijkheid, tevens stad, die tot 1795 onder het gewest Holland behoorde. Het bijbehorende gebied werd in dat jaar verkleind: Made en omgeving die er tevoren deel van uitmaakten, werden een zelfstandige gemeente.

De voormalige gemeente Raamsdonk zette de tradities voort van de gelijknamige ambachtsheerlijkheid, die tot 1795 behoorde tot het gewest Holland.

DE WAPENS

Wapens zoals wij die kennen zijn ontstaan in de Middeleeuwen, naar wordt verondersteld in het tweede kwart van de twaalfde eeuw, toen door het gebruik van gesloten wapenuitrustingen de herkenbaarheid van ridders op het slagveld werd belemmerd. Daarom plaatsten zij *kentekens* op hun wapenschilden, vanen en sjabracken. Al snel na het ontstaan van dergelijke wapens werden deze *erfelijk* en de symbolen *blijvend*. Ook wereldlijke en geestelijke instellingen, waaronder steden en dorpen, gingen in de loop der tijd eigen symbolen gebruiken, die veelal slechts van zegels aan oorkonden bekend zijn gebleven. De schildfiguren zijn in een aantal gevallen in later tijd op wapenschilden terecht gekomen.

In afbeeldingen van wapenschilden uit de Middeleeuwen zijn deze meestal voorgesteld met een helm, dekkleden en een helmteken. Zij behoorden doorgaans tot de uitrusting van de ridders uit die tijd. Nadien werden zij een traditionele versiering. Sinds de 15de eeuw werden op de schilden soms kronen geplaatst die sedertdien steeds meer onderlinge verschillen gingen vertonen en vaak de rang weergaven van degenen, wiens wapen werd voorgesteld, zogenaamde rangkronen. De wapens van de vroegere (hoofd)steden werden vaak gedekt door de rangkroon van degene, die daar het oppergezag had (bijvoorbeeld hertog, graaf, markies, baron). In later tijd kwam dit gebruik soms ook voor bij wapens van dorpen-heerlijkheden. De kronen gingen over op de gemeentebesturen die als opvolger van die steden en dorpen kunnen gelden. Vanaf het begin van de 20ste eeuw werd het steeds meer gebruikelijk om ook aan andere gemeentewapens andere een kroon toe te voegen. In ons land is dat een kroon van drie bladeren en twee parels, reden waarom de term 'gemeentekroon' ingeburgerd raakte. Deze kroon kan worden gezien als teken van gemeentelijke autonomie en onderscheidt gemeenten van o.m. verenigingen en instellingen.

De symboliek op *wapens* moest vanwege de herkenbaarheid zo *eenvoudig* mogelijk zijn, die op *zegels* zo *ingewikkeld* mogelijk. Laatstgenoemde waren immers bedoeld om de authenticiteit van stukken te waarmerken c.q. de inhoud daarvan te bekrachtigen, reden waarom het namaken of vervalsen zo moeilijk mogelijk moest worden gemaakt.

Genoemde zegels bleven tot 1795 in gebruik. Bij verlies of diefstal werd een zegel vervangen, waarbij in het algemeen de bekende oudere voorstelling opnieuw werd gesneden, soms met toevoeging van een jaartal.

In de jaren 1795-1803 en 1806-1813 waren de kentekens van de Bataafse republiek, het koninkrijk Holland en het Franse keizerrijk op de zegels geplaatst. Daarbij werd (in het algemeen) qua voorstelling geen onderscheid meer gemaakt tussen de dorpen onderling; men huldigde immers het beginsel 'vrijheid, gelijkheid en broederschap'. Tussen 1803 en 1806 en ná 1813 waren de stempels uit de jaren vóór 1795 weer in gebruik. Bij keizerlijk decreten van 14 mei en 8 november 1810 werd een groot aantal dorpen, dat tot streekschepenbanken had behoord, daarvan afgescheiden. Zij werden veelal zelfstandige gemeenten. Die plaatsen, waarvan in het verleden het gebied van de schepenbank identiek was aan het dorp, konden ook na 1810 zelfstandige gemeenten blijven. Deze situatie bleef na het vertrek

van de Fransen provisioneel voortbestaan; per 1 januari 1821 definitief.

Medio 1814 stelde Willem I de Hoge Raad van Adel in, wiens taak betreffende adelszaken op het einde van dat jaar werd uitgebreid met de administratie/registratie van bestaande wapens van openbare lichamen, waaronder gemeenten, alsmede het maken van voorstellen voor te verlenen wapens, o.m. aan gemeenten. In de jaren 1817-1819 werden bijna alle wapens in onze provincie bevestigd door de Hoge Raad van Adel c.q. verleend door de koning. Veelal houden de gemeenten als datum die van het toen verstrekte diploma aan. Bij bevestiging is dat juist, bij verlening niet. Het ligt voor de hand dat er in 1817-1819 fouten werden gemaakt. Voor een deel zijn die toe te schrijven aan de Hoge Raad van Adel, die in korte tijd zoveel wapens moest behandelen. De belangrijkste oorzaak van deze fouten is echter gelegen in de gebrekkige kennis van de toenmalige burgemeesters, die bovendien niet begrepen wat de bedoeling van de wapenregistratie was. Zegel en wapen waren voor die overheidsdienaren hetzelfde omdat zij slechts het gebruik van zegels (waarvan sommige met wapens daarop) kenden. Zij stelden daarom de complete inhoud van het zegelbeeld als wapen voor, soms met het randschrift dat men verlangde. Ook verzuimden de burgervaders op grote schaal de wapenkleuren op te geven, als zij die al kenden. Algemeen wordt aangenomen dat om die reden koning Willem I zou hebben bepaald dat alle wapens, waarvan de kleuren niet bekend waren, de kleuren van het Rijkswapen zouden krijgen, i.c. azuur (blauw) en goud. Het is evenwel niet gelukt te achterhalen waar deze veronderstelling zijn oorsprong vindt.

Bij opheffing van een gemeente vervallen haar *insignia*, waaronder wapen en vlag. Slechts in die gevallen waarin de nieuwe gemeenteraad de naam van een oude gemeente binnen haar grondgebied wenst te handhaven, kan hij besluiten het wapen en de vlag van die gelijknamige voormalige gemeente te behouden. Er is dan geen koninklijk besluit nodig. Gemeenten met een nieuwe naam dienen voor het gemeentewapen steeds na het raadsbesluit een verzoek aan Hare Majesteit te richten tot verlening van een wapen, hetgeen geschiedt bij koninklijk besluit. De gemeente ontvangt vervolgens enige tijd daarna een door de Hoge Raad van Adel afgegeven wapendiploma.

Sinds 1817 zijn de wapens van beide gemeenten in het gebied van de tegenwoordige gemeente Geertruidenberg niet meer veranderd.

De dorpswapens

De gemeentewapens hebben door de samenvoeging van de toenmalige gemeenten per 1 januari 1997 hun officiële status verloren. Een van de doelstellingen van de in 1987 officieel van start gegane *Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde* is de instelling van dorpswapens (en -vlaggen), zoals in de provincie Friesland toen reeds langere tijd gebruikelijk was. Er zouden door de herindeling immers veel wapens verdwijnen, daarmee een stuk van ons culturele erfgoed vernietigend. Om die reden pleitte de commissie in haar in de jaren 1992-1996 gepubliceerde rapporten voor de invoering van dorpswapens. Daarbij wordt uitgegaan van de wapens van de voormalige gemeenten in het gebied en die van hun voorgangers. Het nieuwe gemeentebestuur kan dan bij raadsbesluit wapens moeten instellen voor de binnen de gemeente gelegen dorpskernen, eventueel ook voor die welke geen voormalige gemeenten zijn. Een aantal gemeenten in onze provincie heeft al van die gelegenheid gebruik gemaakt om ook voor de overige kernen wapens (en vlaggen) te laten ontwerpen en in te stellen. Door het instellen van dorpswapens wordt aan het eigen karakter en het verleden van de onderdelen van de gemeente recht gedaan.

Behandeling per plaats

Geertruidenberg

Voor een historisch stadswapen zoals dat van Geertruidenberg zijn zowel de zegels als overige afbeeldingen van belang.

Van de stadszegels van Geertruidenberg bestaan minstens 10 verschillende typen. De vier oudste typen vertonen geen wapenschild, maar het beeld van de stadspatrones Sint-Geertrui (Gertrudis), patrones van de stad; twee van die zegels (beide tegenzegels) vertonen een adelaar, de overige vier het stadswapen. Het oudste wapenzegel werd gebruikt in de jaren 1457-1561 en stelt een leeuw met een lans of hellebaard voor. Een tweede wapenzegel was 1569-1626 in gebruik. Hierop staat het wapenschild, waarin de leeuw met knots, binnen de Hollandse tuin. Het derde zegeltype, in 1626 vervaardigd, is hetzelfde als het voorgaande, afgezien van het randschrift. Het vierde zegeltype is ca. 1656 gemaakt en heeft tot in de negentiende eeuw dienst gedaan. In het wapenschild houdt de leeuw een gebogen speer in de klauwen. Deze vorm van het wapen, die zelden voorkwam, werd ook de basis van het huidige gemeentewapen.

Op een prent uit Dordrecht (ca. 1550), waarop o.a. het wapen van Geertruidenberg is afgebeeld, houdt de leeuw een hellebaard vast. Dit type overheerst vervolgens op de gedrukte afbeeldingen van het wapen. Op enige glas-in-loodvensters in de Sint-Janskerk te Gouda (1596 en 1597) komt het wapen van Geertruidenberg voor, eveneens met de leeuw met hellebaard. De leeuw op deze vensters is rood, het veld goud; de hellebaard metaalkleur.

Ook werd de leeuw wel met een knots afgebeeld, onder andere op een gedrukte publicatie van 1581 en op het carton van het Goudse glas van 1596. In werkelijkheid vertoont het uitgevoerde glas de leeuw met een hellebaard. Volgens de *Corte Beschryvinghe mitsgaders Hantvesten (...) van Zuyt-Hollandt* (Dordrecht, 1628) 23 voerde Geertruidenberg *eenen gouden Schilt door-steecken met eenen climmenden Leeuw, ghewapent met een staende Knodse*. In 1768 komt het type met de knots voor op een hardstenen zegelvormige afbeelding in de stadhuisgevel; in 1791 is het afgebeeld op een stucplafond in dat gebouw. Nog in de negentiende eeuw voerde de stedelijke schutterij de leeuw met de knots in haar vaandels, zonder zich iets van het in 1817 officieel bevestigde wapen aan te trekken. Zowel de knots als de lans zijn op de meeste afbeeldingen zwart gekleurd.

De kroon in zijn huidige vorm is sinds de zeventiende eeuw gedocumenteerd. Op het dek van een van de rouwpaarden die meegevoerd werden tijdens de begrafenis van prins Frederik Hendrik in 1647, is het gekroonde wapenschild van de *heerlijkheid* Geertruidenberg afgebeeld. Deze kroon bestaat uit drie grote en twee kleine fleurons, waartussen parels. Op een gravure van K.F. Bendorp uit 1785 die de vesting vanaf het water voorstelt, is het wapen van de *stad* gedekt met een kroon van vijf fleurons. Deze kroon, dikwijls gebruikt om wapens van oude steden mee te dekken, bleef sedertdien gehandhaafd.

Op 31 oktober 1815 berichtte de burgemeester van Geertruidenberg aan de gouverneur der provincie dat de stad *zeedert onheugelyke tyden* een rode leeuw op een gouden veld als wapen had gevoerd, omsloten door de zogenaamde Hollandse tuin. Op 3 december 1816 werd de brief in de vorm van een verzoekschrift herhaald. Het wapen, bevestigd bij diploma van 16 juli 1817, wordt beschreven als volgt: "Van goud, beladen met een klimmende leeuw van keel, houdende in deszelfs pooten een gebogen speer van sabel. Het schild staande in de Hollandsche Tuin en gedekt met een kroon van vijf fleurons van hetzelfde". De tuin is groen gekleurd.

Raamsdonk

Nog in 1682 bezegelde de stadhouder van Raamsdonk naar oude gewoonte de stukken van het ambacht omdat de schepenen geen eigen of gemeen dorpszegel gebruikten.

Van het schependomszegel (ambachtszegel) met het hierna beschreven wapen is een afdruk uit 1751 bekend.

Door sommigen wordt een verband gelegd tussen het wapen van de ambachtsheerlijkheid en het zegel van een zekere Jan van Raamsdonk, dat zich aan een oorkonde uit 1379 in het archief van de abdij Rijnsburg zou bevinden. Dit stelde echter geen handschoenen, maar twee handen voor. Een band tussen deze Jan en het dorp Raamsdonk is echter niet bewezen. Volgens de *Corte Beschryvinghe mitsgaders Hantvesten (...) van Zuyt-Hollandt* (Dordrecht, 1628) 21 voerde Raamsdonk *twee silvere Ruyters Handt-schoenen op een schilt van Sabel*. Genoemd zegel uit 1751 geeft een wapenschild met een groen gearceerd veld met twee niet-gearceerde [=zilveren] handschoenen. Het schild is gedekt met een kroon van drie bladeren en tweemaal drie parels. Volgens het vaandel van het exercitiegenootschap te Raamsdonk uit 1786 was het wapenschild lichtgroen en de handschoenen wit.

Op 27 november 1816 zond de burgemeester van Raamsdonk aan de Hoge Raad van Adel een tekening van het wapen, zoals dat *zints onheugelijken tyden, ja zelfs ten tijden van de Graaflykheid* gevoerd werd, Hij omschreef het als *twee witte ruiters handschoenen van ondere met wijde kleppen en de grond is groen, zijnde wel swaar donkergroen*. Voorts verwees hij naar het reeds vermelde "ambagtsegel". Het wapen, bevestigd bij diploma van 16 juli 1817, wordt beschreven als volgt: "Van sabel, beladen met twee handschoenen van zilver, geplaatst en pal. Het schild gedekt met een kroon van goud, met vijftien paalen." Van de parels zijn er drie verhoogd.

DE VLAGGEN

Het ontstaan van vlaggen blijkt veel vroeger te liggen dan dat van wapens. Naast de eigen ontwikkeling van vlaggen op zee, zien we een afwijkende ontwikkeling op het land. De banieren waren - evenals de wapens - bedoeld om de herkenbaarheid van legeronderdelen te vergroten. Elk onderdeel stond onder leiding van een banier-heer, later baanderheer of baron geheten, omdat deze een eigen vaan of banier voerde. Na het in gebruik raken van wapens (tweede kwart twaalfde eeuw) ging men voor deze banieren de kleuren van de wapenschilden gebruiken, waarop wapenfiguren konden worden afgebeeld. In onze provincie kennen we wapenbanieren van de heren van Bergen op Zoom, Boxtel, Breda, Cranendonk, Cuijk, Heusden, Megen en Ravenstein, maar ook de heren van Sint-Michielsgestel (Van Horne-Perwijs) en Helmond (Van Berlaer) gebruikten dergelijke dundoeken.

Naast vorsten en lagere heren gingen in de dertiende eeuw en later ook steden een banier of vlag voeren. De oudst bekende zijn die van vroegere havensteden, die meestal belangrijke handelssteden waren. Deze steden voerden eigen kleuren en tekens. De banier van de heren van Gistelle op het stadszegel van Axel (1244/5) of de Cuijkse banier op het begin 14de-eeuwse zegel van de stad Grave waren niet alleen bedoeld als herkenningsteken, maar eveneens om aan te geven dat deze steden onder de bescherming van die heren stonden.

Toen dit type vlag in de loop van de 15de eeuw minder ging aanspreken en ontwikkelingen op militair terrein nieuwe eisen stelden, kwam het in de mode om op legervandels, gebouwen enz. deviezen of emblemen te plaatsen, als teken van heerschappij, eigendom e.d. Het meest bekende voorbeeld hiervan is wel het Bourgondische (takken)kruis, in onze contreien oorspronkelijk het symbool van het gelijknamige hertogelijke huis. Het symbool bleef ook na het uitsterven van het geslacht in 1482 voortbestaan, zelfs tot in de 18de eeuw (denk aan de gildevandels). Dit takkenkruis werd tevens het algemene kenteken voor schepen uit de gebieden van het Bourgondische Huis, i.c. de Nederlanden, Spanje, enz. Een stad als Breda kende in de Middeleeuwen een eigen legervandel: rood met daarop de drie witte schuinkruisjes. Tijdens de opstand (1568-1648) werden daaraan drie banen in de

kleuren van de Prins van Oranje toegevoegd. In die tijd kwam tegenover vaandels en vlaggen met het takkenkruis genoemde prinselijke driekleur te staan. Deze werd al snel een algemeen teken van de opstand, niet alleen op legervaandels maar ook op scheepsvlaggen. Vanaf ca. 1630 werd oranje steeds meer door rood vervangen. Vanaf 1796 is het rood, wit en blauw als nationale driekleur aan te merken. Eerst vanaf ca. 1780 werd het gebruik van nationale vlaggen meer en meer algemeen.

Min of meer historische stadsvlaggen komen in Noord-Brabant voor te Bergen op Zoom, Breda, Eindhoven, Grave, 's-Hertogenbosch en Ravenstein. Uitgezonderd Grave, dat in feite de Cuijkse banier gebruikt(e), betreft het hier op een enkele uitzondering na steeds vlaggen met banen, waarop het volledige stadswapen.

Bij de viering van het 750-jarige bestaan van de stad 's-Hertogenbosch in 1935 wist de toenmalige Rijksarchivaris in de provincie, mr J.P.W.A. Smit onder meer te bereiken dat banieren van alle gemeenten in de provincie werden gemaakt en gebruikt. Het basisprincipe van elke banier was gelijk: een vierkante Brabantse blokkenvlag (vier bij vier blokken) met in de broektop (= vierkant bovenzijde vlag aan stokzijde) de voorstelling van het gemeentewapen, naar de tekenwijze van Smit. Na genoemde viering werden deze banieren bij schrijven van 9 september 1935 aan de respectievelijke gemeentebesturen aangeboden. Vele daarvan hebben deze lange tijd als 'gemeentevlag' gebruikt, sommige zelfs bij raadsbesluit.

Alhoewel Eindhoven al in 1927 een gemeentevlag instelde, duurde het voor de rest van de provincie nog tot na de Tweede Wereldoorlog voordat het gebruik van provincie- en gemeentevlaggen meer algemeen werd. De eerste gemeenten in deze provincie, die een vlag instelden waren toen Nieuw-Ginneken (1949) en Geertruidenberg (1952). De gemeentevlaggen in onze provincie werden in die tijd veelal ontworpen door de Hoge Raad van Adel. Aanvankelijk paste dit college in zijn vlagontwerpen alleen maar banen toe, omdat het de vlaggen van de Hollandse steden uit het verleden (die in hoofdzaak uit drie of meer banen bestonden) als voorbeeld nam. Daarnaast was er in genoemde Raad een nauwelijks onderdrukte tegenzin ten opzichte van gemeente-, ja zelfs van provincievlaggen. Bij toename van het aantal vlaggen moest men wel naar andere mogelijkheden zoeken (het aantal kleuren en banencombinaties is immers beperkt). Die werd gevonden in een relatie met de wapentekens, een relatie die qua kleuren al lang bestond (veel blauw-gele vlaggen). Op (een van) de banen werd een (van de) teken(s) uit het wapen geplaatst, al dan niet in een nader gestileerde vorm. Later heeft ook de Stichting voor Banistiek en Heraldiek te Muiderberg zich op dit terrein bewogen, door elke gelegenheid aan te grijpen om gemeenten zonder vlag te benaderen en aan te bieden terzake te willen adviseren. Het is jammer dat de kennis van die Stichting op het terrein van de Noordbrabantse geschiedenis onvolledig was. Met ingang van 1987 is in onze provincie de toen opgerichte Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde op dit terrein actief.

Thans wordt een vlag doorgaans gezien als een symbool dat staat voor de gehele bevolking, een wapen als kenteken van het bestuur. Men denke hier als voorbeeld aan het Rijkswapen, alleen in gebruik bij de Rijksoverheid, en de nationale driekleur, die daarnaast door alle inwoners wordt gebruikt.

Het instellen van gemeentevlaggen gebeurt bij besluit van de gemeenteraad. Men kán de Hoge Raad van Adel om advies vragen, hetgeen echter niet verplicht is. Het is gebruikelijk dat van het raadsbesluit een afdruk met tekening aan die Raad wordt toegezonden.

plaatselijke vlaggen

De vlaggen, zoals die door de voormalige gemeenten in dit gebied gevoerd werden, weerspiegelen in grote lijnen bovengeschetste de gang van zaken.

De vlag van de vroegere gemeente Geertruidenberg was ingesteld bij raadsbesluit van 30 juni 1952 en vertoonde, overeenkomstig het in die dagen gebruikelijke model, enige simpele banen in de kleur van het gemeentewapen: *Drie liggende banen, de bovenste geel, de middelste zwart en de onderste rood van kleur, in de verhouding van respectievelijk zeven zestiende, twee zestiende van de hoogte.*

De vlag van de voormalige gemeente Raamsdonk was ingesteld bij raadsbesluit van 6 september 1963 en omschreven als: *Drie gelijke horizontale banen in achtereenvolgens - van boven naar beneden- de heraldische kleuren groen-wit-zwart.* De omschrijving was, ondanks de schijnbare beknoptheid, toch onjuist. De uitdrukking 'heraldische' kleuren is overbodig, want een vlag kan dergelijke kleuren niet vertonen. Heraldische kleuren zijn **wapen**kleuren. Overigens was de vlag een compromis tussen de beide uit de geschiedenis bekende kleuren van Raamsdonk: wit en groen, respectievelijk zwart en wit.

VOORSTELLEN

Voorstel voor een gemeentewapen

Met de keuze van de naam Geertruidenberg voor de nieuwe gemeente is een duidelijke voorkeur tot uiting gekomen voor de historische eigenheid die aan het geheel een eigen karakter geeft. Het gemeentewapen vormt een geschikt instrument om die band met het verleden visueel tot uitdrukking te brengen en vast te leggen voor komende generaties. Ook vormt het een belangrijk middel ter representatie, bijvoorbeeld in briefhoofden, op de gevels van gebouwen, dienstwagens enz.

Het wapenschild met de leeuw, bewapend met een knots of lans, werd kort na het midden van de vijftiende eeuw door de stad gevoerd. Ruim een eeuw later plaatste men het binnen de Hollandse Tuin, indertijd één van de symbolen uit het toenmalige graafschap dat als kenmerkend voor het eigen gewest gold. De kroon, officieus reeds in de zeventiende en achttiende eeuw gevoerd, ging in de daarop volgende eeuw dienen om de rang van Geertruidenberg binnen de provincie Noord-Brabant aan te geven. Het buiten gebruik raken van een dergelijk geheel (ensemble) zou ongetwijfeld een gevoelig verlies betekenen, zowel voor de plaatselijke, de provinciale als de nationale heraldiek.

Door de gemeentelijke herindeling is een nieuwe gemeente ontstaan die naast de oude vestingstad de belangrijke kernen Raamsdonk en Raamsdonksveer omvat. Bij de gemeentelijke herindeling komt meermalen de vraag naar voren of het raadzaam is de wapens van de voormalige gemeenten tot één nieuw wapen samen te voegen. Dit kan echter naast historische en esthetische ook problemen van technische aard opleveren; het laatste is zeker wat betreft de nieuwe gemeente Geertruidenberg het geval. Beide vroegere wapens lenen zich niet tot samenvoeging op één schild: bij verkleinde weergave (bijvoorbeeld in een briefhoofd) zou een weinig kenmerkend geheel ontstaan doordat dan het samengaan van Hollandse leeuw, de lans van Geertruidenberg en handschoenen van Raamsdonk tot een onherkenbare massa ineen gaan vloeien. Het historisch zo belangrijke wapen van Geertruidenberg dient daarom gehandhaafd te blijven. Dit kan gebeuren door een eenvoudig raadsbesluit conform art. 147 van de gemeentewet.

Uiteraard moet met het eigen karakter en het historisch belang van de voormalige gemeente Raamsdonk rekening worden gehouden. Vandaar dat hierna een voorstel wordt gedaan tot het invoeren van een dorpswapen voor dat gebied. De saamhorigheid die ook een

moderne gemeente dient te kenmerken, kan ons inziens het best tot uitdrukking worden gebracht door middel van een nieuwe gemeentevlag.

Het wapen van de voormalige gemeente Geertruidenberg is een historisch en heraldisch met recht als uniek te beschouwen ensemble, waaraan verschillende tijdperken uit het verleden een aandeel hebben geleverd. Een reden temeer om het gebruik door de nieuwe, gelijknamige gemeente, te doen voortzetten. Het verdient echter aanbeveling, het wapen van Geertruidenberg door middel van een betere omschrijving en een meer zorgvuldige tekening vast te leggen. Deze geniet dan naast het officiële wapendiploma van 1817 de status van een voor de administratie bindend model. Als omschrijving stellen wij voor:

in goud een klimmende leeuw van keel, houdende in zijn klauwen een gebogen speer van sabel. Het schild is geplaatst in de Hollandse Tuin van sinopel en gedekt met een gouden kroon van vijf bladeren.

Voorstel voor een gemeentevlag

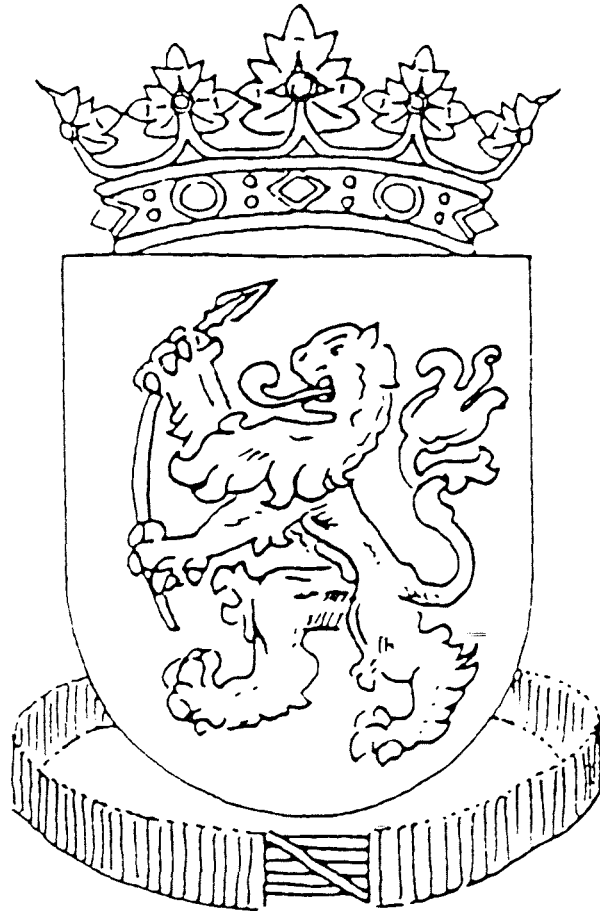
Evenals wapens kan een gemeentevlag de gemeenschapszin versterken. De kleuren van en symbolen op vlagontwerpen worden daarbij ontleend aan de vroeger gevoerde vlaggen en wapens. Bij de toepassing moet het aantal symbolen worden gereduceerd om tot een eenvoudige, goed herkenbare vlag te komen. De kleuren van de vlaggen van de vroegere gemeenten in de nieuwe gemeente Geertruidenberg kunnen, zulks in tegenstelling tot de voormalige gemeentewapens, gemakkelijk worden gecombineerd tot één dundoek dat de nieuwe gemeente vertegenwoordigt.

Zoals met veel vlaggen in Nederland het geval is, vertoont het hier voorgelegde vlagontwerp een aantal horizontale banen. De bredere banen geel (boven) en groen (onder) zijn de historische schildkleuren van Geertruidenberg respectievelijk Raamsdonk en kwamen ook in de vlaggen van de voormalige gemeenten voor. De smalle zwarte baan die in de vlag van de voormalige gemeente Geertruidenberg de lans uit het gemeentewapen vastlegde, kan in de nieuwe vlag tevens terugkomen als herinnering aan de zwarte baan in de vlag van de vroegere gemeente Raamsdonk. De smalle witte baan dient zowel om de zwarte baan af te zetten tegen de onderste, groene, baan als om de tweede vlaggekleur van Raamsdonk te vertegenwoordigen.

In een moderne gemeentevlag kan echter niet volstaan worden met gekleurde banen alleen. Vooral sinds de dekolonisatie van Azië en Afrika en het uiteenvallen van de vroegere Sovjet-Unie is het aantal onafhankelijke staten met eigen vlaggen in gekleurde banen aanzienlijk toegenomen. De kans dat bij het voeren van vlaggen doublures ontstaan is hierdoor sterk gegroeid. Daarom dient een gemeentevlag een duidelijk symbool te bevatten dat voor een ieder goed herkenbaar is. Aangezien beide delen van de gemeente (Geertruidenberg en Raamsdonk) vroeger tot het gewest Holland behoorden en de stad waaraan de gemeente zijn naam ontleent als voornaamste kenmerk de rode leeuw op goud voerde, komt ons inziens dit symbool bij uitstek in aanmerking om in de vlag te worden geplaatst. De nieuwe gemeentevlag kan worden omschreven als:

vier banen, waarvan de hoogten zich verhouden als 2:1:1:2, in de kleuren geel, zwart, wit en groen, waarop een rode leeuw, waarvan de hoogte gelijk is aan 4/5 van de vlaghoogte.

Geertruidenberg gemeentewapen

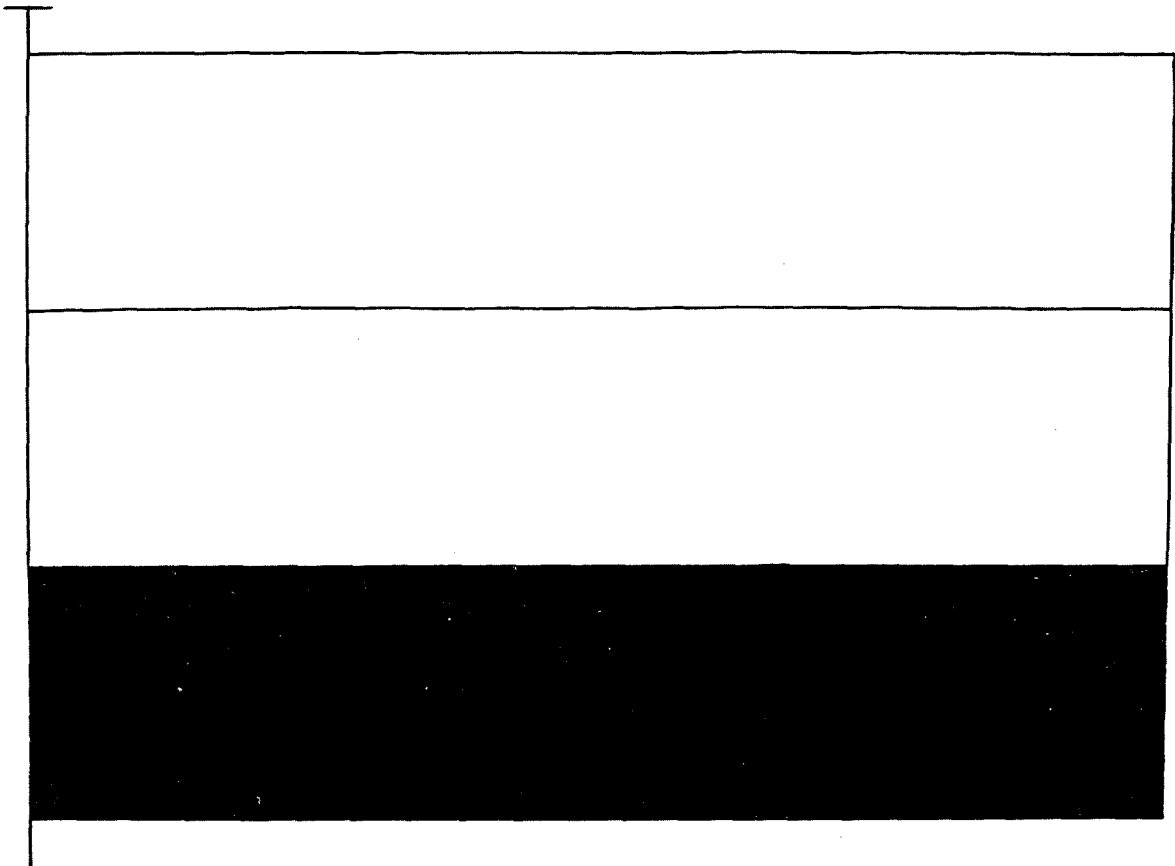

Geertruidenberg gemeentevlag

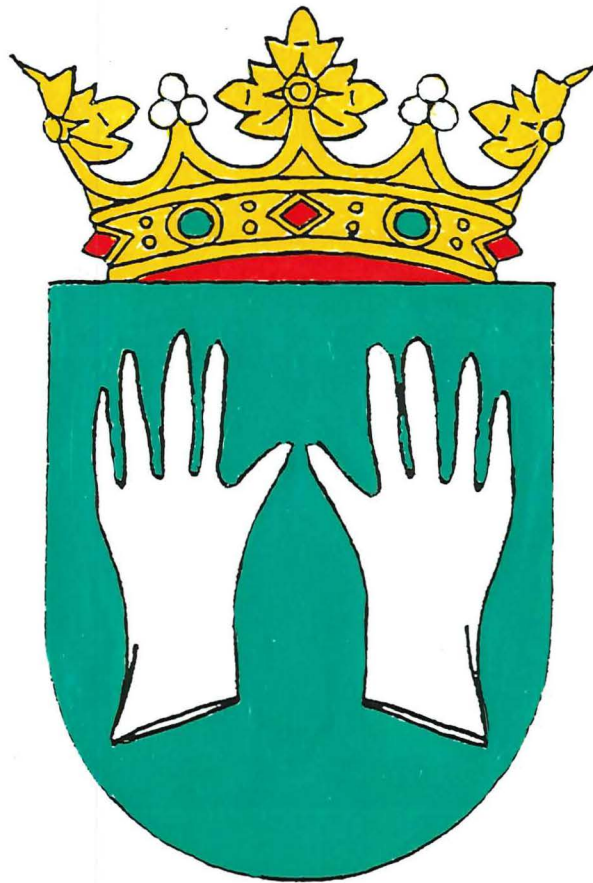

Raamsdonk dorpsvlag

Raamsdonk dorpswapen

voorstel voor plaatselijke wapens en vlaggen

De gemeenschapszin in de onderdelen van de gemeente kan door eigen wapens en vlaggen versterkt worden en door het onderstrepen van het eigene bijdragen aan het karakter van het geheel.

Raamsdonk

Ook binnen de nieuwe gemeente kunnen de bewoners van de kernen Raamsdonk en Raamsdonksveer het voormalige gemeentewapen als dorpswapen blijven voeren. De commissie geeft echter de voorkeur aan de wapenkleur sinopel (groen), hoewel ook voor sabel (zwart) historische argumenten zijn aan te tonen: er dient echter een keuze te worden gemaakt. Uit bovengenoemde gegevens; het zegel uit 1751, het vaandel uit 1786 en de brief van de burgemeester van Raamsdonk uit 1815 blijkt, dat sinopel toen de plaatselijk bekende wapenkleur was. Voor wat de kroon betreft geeft de commissie de voorkeur uit naar het model dat op laatstgenoemd zegel is afgebeeld, dus dat met drie bladeren en tweemaal drie parels. Aangezien Raamsdonk geen autonoom bestuur meer heeft, dient het voeren van de kroon niet dwingend te worden voorgeschreven. De omschrijving van het dorpswapen luidt dan als volgt:

in sinopel twee naast elkaar geplaatste handschoenen van zilver, de vingers omhoog. Het schild kan gedekt worden met een gouden kroon van drie bladeren en tweemaal drie parels.

stads- respectievelijk dorpsvlag

Om dezelfde redenen kan de gemeenteraad besluiten dat de inwoners van de kernen Geertruidenberg, respectievelijk Raamsdonk en Raamsdonksveer bij passende gelegenheden naast de nieuwe gemeentevlag ook de voormalige gemeentevlaggen als stads-, c.q. als dorpsvlag mogen blijven gebruiken.

corr.adr.: **drs. W.A. van Ham**
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

Gemeentebestuur van Geertruidenberg
t.a.v. de heer R. Fransen
beleidsmedew. Voorlichting
postbus 10.001
4940 GA Raamsdonksveer

uw brief:

uw kenmerk:

ons kenmerk: Grbrg 3

datum: Bergen op Zoom, 22 december 1997

onderwerp: Gemeentewapen en vlag

Geachte heer Fransen,

Naar aanleiding van ons laatste telefoongesprek doe ik u hierbij toekomen:

een fotokopie van raadsvoorstel en -besluit betreffende gemeentewapen en -vlag van Bergen op Zoom alsmede het dorpswapen en -vlag van de kern Halsteren.

U ziet dat het een eenvoudig besluit is, hetgeen zonder veel problemen tot stand kan komen. Hopende u hiermee van dienst te zijn geweest, met hoogachting en vriendelijke groeten,

(Willem van Ham).

agendapunt	
commissie	

1997

Nr. 51

Bijlagen notulen gemeenteraad
van Geertruidenberg.

Onderwerp: naamgeving van de gemeente

Aan
de gemeenteraad.

Raamsdonksveer,

In de "Wet van 11 september 1996 tot gemeentelijke herindeling in de samenwerkingsgebieden Midden-Brabant, Breda en Westelijk Noord-Brabant en in een gedeelte van de samenwerkingsgebieden Zuidoost-Brabant en 's-Hertogenbosch" (Staatsblad 1996, nr. 449) staat in artikel 2 vermeld, dat met ingang van de datum van herindeling o.a. de nieuwe gemeente Geertruidenberg wordt ingesteld.

Juridisch kader

Artikel 158 van de Gemeentewet stelt, dat de raad de naam van de gemeente kan wijzigen. De raad is dus in principe het bestuursorgaan dat de naam van de gemeente bepaalt. Bij de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer is bij amendement de werknaam Raamsdonk gewijzigd in Geertruidenberg. Bovengenoemd artikel 158 van de Gemeentewet vermeldt voorts, dat het besluit van de raad tot wijziging van de gemeentenaam ter kennis gebracht wordt van Onze minister en het provinciaal bestuur en dat het besluit de datum van ingang moet vermelden, welke ten minste 1 jaar na de datum van het besluit gelegen moet zijn. Dit betekent, dat de eventueel nieuwe naam eerst kan ingaan op 27 februari 1998.

Gevolgen

Naamswijziging brengt gevolgen van administratieve en feitelijke aard teweeg, vooral voor de gemeente zelf. Voor de bedrijven en de burgers verandert er niet veel. Zowel voor als na 1 januari 1997 blijven zij hetzelfde telefoonnummer gebruiken, wonen of werken ze op hetzelfde adres in dezelfde woonplaats. Natuurlijk merken sommige inwoners, dat de gemeente anders heet dan voorheen. Bij aangiften van geboorten bijvoorbeeld, wordt in de

Om herziening van een bestaand of de vaststelling van een nieuw gemeentewapen te verkrijgen dient het gemeentebestuur een voorstel voor te leggen aan de Hoge Raad van Adel, die de voornaamste adviseur van de Kroon in deze is. Uitgangspunt daarbij dient te zijn de herkenbaarheid van de beide voormalige gemeenten. Het voorstel aan de Hoge Raad van Adel dient vergezeld te gaan van een rapport van de streekarchivaris en/of de noord-brabantse commissie voor wapen- en vlaggenkunde. Eerst na het advies van de Hoge Raad van Adel kan uw raad een definitief besluit worden voorgelegd en een verzoek tot toekenning van het wapen aan Hare Majesteit de Koningin worden ingediend.

De keuze van de vlag is een zaak van de gemeenteraad zelf, maar wij achten het van belang vanwege de herkenbaarheid en betekenis en gebruik van wapen en vlag wenselijk over beide zaken advies te vragen aan streekarchivaris en eerdergenoemde commissie. Voor het nieuwe logo en de daaraan gerelateerde nieuwe huisstijl geldt geen enkele officiële procedure. Wij zullen een tweetal vormgevers vragen terzake aan ons offerte uit te brengen om terzake een voorstel te doen.

Wij vragen uw raad een voorbereidingskrediet van f 10.000,-- beschikbaar te stellen voor voor de keuze van wapen, vlag, logo en huisstijl en wij zullen uw raad via de commissie Algemene Bestuurlijke Zaken op de hoogte houden van de voorbereidingen.

Voorstel

Samenvattend stellen wij u voor:

1. als definitieve naam voor de nieuwe gemeente te kiezen voor **"gemeente Geertruidenberg"** ;
2. een voorbereidingskrediet van f 10.000,-- beschikbaar te stellen voor het kiezen van een gemeentewapen, gemeentevlag, gemeentelogo en huisstijl.

De commissie Algemeen Bestuurlijke zaken is over dit voorstel gehoord.

Burgemeester en wethouders van Geertruidenberg,
de secretaris, de burgemeester,

R.A.K. Huijbregts

W.A. Letschert

Gemeente Geertruidenberg

COMMISSIE VOOR ALGEMENE EN BESTUURLIJKE ZAKEN C.A.

DATUM : 12 februari 1998

Aanwezig

voorzitter : W.A. Letschert
Secretaris : J.J.M. Verheijen
leden : K.M. Pfaffenhöfer, J.C. Heesters, C.E. Meijer,
J. van Brummelen, P.J.C. de Peuter en J.C.M. Uitenhoven
fractie-assistent : Chr. Jonker en J.M. van Oort
ambtelijke medewerkers : R.A.K. Huijbregts, C.W.v.Goor, M.Vromans, J.Westerlaken
namens politie : H. Schilders
publiek : 10 personen

---

1. OPENING

De voorzitter heet een ieder welkom en opent de vergadering.

2. SPREEKRECHT PUBLIEK

De heer Verduyn, Koningstraat stelt, dat de nodige aandacht moet worden geschonken aan de riolering in de Koningstraat, die op sommige plaatsen door particuliere tuinen loopt. Verder zegt spreker, dat de politie bepaalde klachten niet serieus neemt, althans niets doet met zijn klachten.

De voorzitter zal de eerste kwestie ter bespreking doorgeven aan de commissie voor openbare werken. Wat het tweede punt aangaat, zal hij zich in verbinding stellen met de politie.

3. VERSLAG VERGADERING 15 januari 1998

De heer Pfaffenhöfer wil aangetekend zien, dat de CDA-fractie tegen de procedure was aangaande de behandeling van de rekening 1997/begroting 1999.

Hij mist overigens in het verslag zijn opmerkingen over de noodzakelijkheid van het grondbedrijf. De voorzitter antwoordt, dat hierover kennelijk nog onduidelijkheid bestaat en zal een en ander in een notitie laten verwoorden.

De heer Pfaffenhöfer vraagt naar de ontwikkelingen aangaande de verhuur van het oude stadhuis. De voorzitter deelt mede, dat stichting Buitenkunst heeft afgehaakt. Daarna is een verzoek gekomen van notaris Meijer om dit pand tijdelijk te huren voor de notarispraktijk. De gemeente heeft het stadhuis gedeeltelijk verhuurd tot 1 juni 1998 voor f 4.000.-- per maand.

De heer Jonker meldt, dat het stuk over asociaal parkeren in de Benraatshoef nog gestuurd zal worden.

De heer Van Brummelen wacht nog op de evaluatie van het systeem van fractie-assistenten. De voorzitter meent, dat dit systeem in deze commissie besproken moet worden. Hij zal een notitie laten opstellen en dit stuk via het college aan de

fractievoorzitters ter bespreking voorleggen.

4. **LIJST VAN AANDACHTSPUNTEN**

Geen bemerkingsen

5. **PERIODIEK OVERLEG POLITIE**

De heer Schilders zegt, dat de gegevens over de werkzaamheden van de politie in 1997 de commissie zal bereiken in de jaarrapportage 1997. Hij licht een en ander toe. De politie concludeert, dat de woninginbraken verminderd zijn, maar er is een stijgend aantal autoinbraken. In het kader van de drugsproblematiek wordt gemeld, dat in het teamgebied een hennepkwekerij en een drugspand gesloten zijn. De black spot op de afslag Geertruidenberg van de A27 is van borden voorzien.

Op het gebied van de openbare orde is een stabilisatie te zien wat betreft straatgroepen en horeca. Aangiften van zedendelicten en fraudegevallen nemen toe. Snelheidscontroles zijn vorig jaar verhoogd. Een probleem vormt de toename van alcohol in het verkeer.

De gegevens van en over de politie zijn terug te vinden in de politiemonitor en de kwaliteitsthermometer.

De ervaringen met politieursurveillanten zijn zeer positief, mede omdat deze op straat zijn voor het toezicht en niet als reguliere agenten voor andere politietaken kunnen worden ingeschakeld.

De heer Schilders maakt aan de hand van sheets inzichtelijk, hoe de politie in 1998 zal omgaan met integrale veiligheid. Hij wijst de gemeenteraad op zijn verantwoordelijkheid als hoogste bestuursorgaan om een integraal veiligheidsbeleid op te zetten, de nodige prioriteiten te bepalen en samen met de politie, openbaar ministerie en andere externe organisaties tot uitvoering te komen.

Samenvattend stelt de heer Schilders, dat er meer mogelijkheden zijn door samenwerking tussen gemeente, politie en justitie. De gemeenteraad moet in dit proces sturend optreden door middelen en menskracht ter beschikking te stellen.

De voorzitter dankt de heer Schilders voor zijn uitleg. Hij geeft aan, dat de prioriteitsbepaling in het veiligheidsbeleid een belangrijk sturingsinstrument voor de gemeenteraad is.

De heer Heesters heeft in het verleden vele signalen over bestaande onveiligheidsgevoelens binnen de bevolking afgegeven, maar er blijkt niets mee gedaan te zijn.

De voorzitter vermoedt, dat er indertijd geen concrete maatregelen en opdrachten zijn afgesproken. Nu wordt inzichtelijk gemaakt waar de inspanningen op gericht zijn en waarop gestuurd kan worden. Wij zijn met het veiligheidsbeleid op de goede weg. De eerste stappen zijn gezet.

6. **2e BEGROTINGSWIJZIGING 1998 STREEKARCHIVARIAAT OOSTERHOUT**

Naar aanleiding hiervan vraagt de heer Van Brummelen om een periodieke opgave van de post Onvoorzien incidenteel.

De voorzitter zegt, dat een overzicht als bijlage bij de managementrapportage zal worden gevoegd.

De commissie stemt in met het voorstel.

7. **AANSCHAF EXTRA STEMMACHINE**

De commissie stemt in met voorliggend voorstel. De heer Pfaffenhöfer vraagt om te bezien of bewoners van de Kerklaan in Raamsdonk-dorp kunnen stemmen.

8. **AANLEG TWEE SPRONGREDDERS BRANDWEER**

De commissie stemt in met het voorstel.

9. **AANSCHAF SOFTWARE GIS-VG HEFFINGEN EN MILIEU**

De heer Pfaffenhöfer vraagt op welke post het onderhoud verantwoord is. De voorzitter antwoordt, dat het onderhoud opgenomen is onder nummer 5.200.122.0 Kostenplaats automatisering en informatievoorziening.

De commissie stemt in met het voorstel. De heer Pfaffenhöfer maakt een voorbehoud t.a.v. de dekking.

10. **P.C.-PRIVE PROJECT**

De heer De Peuter vraagt aandacht voor de informatievoorziening aan de fractie-assistenten.

De heer Meijer zegt, dat een p.c.-privé project zijn nut heeft bewezen. Het is een volgende stap in de richting van de gemeenteraad. Hij heeft begrepen, dat voor abbonementhouders op raadsstukken ook diskettes beschikbaar komen.

De heer Pfaffenhöfer splitst het voorstel in tweeën: het project voor het personeel is akkoord. Met het project voor raadsleden heeft hij wat moeite, vooral als het gaat om printmogelijkheden voor fractie en steunfractieleden.

De financiering roept bij hem vragen op. Klopt het aantal in te zetten uren van 2400? Is de berekening over een looptijd van 2 jaar wel juist?

De heer Uitenhoven vraagt zich af of de verstrekking van informatie aan de raad moet gaan zoals voorgesteld. Niet elk raadslid wil een computer.

De heer Sniijders vraagt naar de soort p.c. Wordt een printer meegeleverd? Welke programmatuur wordt gebruikt? Hij stelt, dat iedere raadsperiode nieuwe p.c.'s moeten worden aangeschaft voor nieuwe raadsleden. De heer Sniijders heeft moeite met de financiering als het gaat om extra inkomsten voor raadsleden en het verkrijgen van de p.c. in eigendom.

De heer Van Goor zegt, dat een bedrag van f 8750.-- het renteverlies voor de gemeente is over een periode van 2 jaar.

De heer Huijbregts vult aan, dat in oktober 1996 gesproken is over verzilvering van overuren, die ontstaan zijn in de tijd van voorbereiding op de herindeling.

De heer M. Vromans zegt, dat de stukken op papier leverbaar blijven. De soort p.c. wordt na de vaststelling van het krediet bepaald. Internet is nog niet aan de orde, maar de computer is al wel voorzien van een fax/modem. De configuratie sluit aan op de standaardprogrammatuur in het gemeentehuis. Voor de raadsleden zijn printfaciliteiten aanwezig. Hij stelt, dat de p.c. voor raadsleden eigendom blijft van de gemeente. Voor overname na het raadslidmaatschap dient de boekwaarde bepaald te worden.

De heer Heesters heeft voorkeur voor stukken op papier.

De heer Sniijders poneert de stelling, dat theoretisch iedere 4 jaar 19 p.c.'s voor raadsleden aangeschaft moet worden.

T.a.v. de brandweer merkt de voorzitter op, dat verrekening plaatsvindt bij de uitbetaling van de vergoedingen.

De commissie stemt in met het voorstel met dien verstande, dat een deel van de

commissie twijfels heeft bij het p.c.-project voor raadsleden.

11. **BESCHIKBAAR STELLEN GELDEN VOOR VOLTREKKEN HUWELIJKEN**
De commissie stemt in met het voorstel.

12. **KREDIETEN VOOR:**

* **AANLEG VERLENGDE COMMANDEURSTRAAT;**

* **RECONSTRUCTIE GROTE KERKSTRAAT;**

* **GELIJKTREKKEN ONDERHOUDSNIVEAU OPENBAAR GROEN, FASE 1**

De commissie stemt in met het voorstel

13. **VOORSTEL TOT HET AANPASSEN VAN DE BEGROTING 1998**

De commissie stemt in met het voorstel

14. **VASTSTELLING GEMEENTEWAPEN, DORPSWAPEN EN GEMEENTE-VLAG**

De heer Meijer vindt het gemeentewapen van Geertruidenberg een logisch vervolg op de besluitvorming over de gemeentenaam, maar wat blijft er over van de kern Raamsdonksveer? De ambtsketen van Geertruidenberg kan gehandhaafd blijven. Wat hem betreft kan de leeuw van de gemeentevlag. Waarom moet een gedeelte van het wapen toegevoegd worden? De bestaande vlaggen bevatten uitsluitend banen.

De heer Heesters is het eens met het voorstel, alleen dient de leeuw op de vlag voorzien te zijn van een lans.

De heer Uitenhoven heeft twijfels over het dorpswapen, dat eerst gemeentewapen was. Wordt dit wapen op deze wijze niet van een tweede garnituur? Hij meent, dat de leeuw als deel van het wapen niet op de vlag thuishoort.

De heer Pfaffenhöfer kan zich in het voorstel vinden, echter de leeuw moet dan wel samen met lans en kroon afgebeeld worden. Hij stelt in dit verband voor de penningen van de voormalige gemeenten uit te delen bij bijzondere gelegenheden naar keuze van de betreffende personen. Voor de aanschaf van gemeentevlaggen is een krediet gevraagd van f 10.000.-- excl. BTW. Dat zal worden geboekt op het herindelingsbudget. Hoe groot is dat herindelingsbudget?

Voor wat het herindelingsbudget aangaat, zegt de voorzitter, dat een overzicht verstrekt zal worden.

Hij concludeert, dat de commissie instemt met het gemeentewapen. Het woord "dorpswapen" is geen degradatie van het vroegere gemeentewapen. Het is een terminologie die in de heraldiek gehanteerd wordt. De commissie stemt eveneens in met dit onderdeel van het voorstel.

Wat de vlag aangaat, is er geen overeenstemming in de commissie. De voorzitter stelt voor, dat de suggesties van vanavond worden voorgelegd aan de Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde. Aan die commissie wordt een nader advies gevraagd. Eventueel kunnen tegelijkertijd de opvattingen gepeild worden van de Oudheidkundige kring Geertruydenberghe.

15. **NOTITIE OVERLAST DUIVEN**

De commissie neemt de stukken voor kennisgeving aan.

16. **STUDIEBEZOEK EUROPEES PARLEMENT**

De voorzitter zal gebruikmaken van een toekomstig verzoek, nu de belangstelling er is.

17. **SCHRIFTELIJKE VRAGEN EX ART. 37 RVO INZAKE "ZALMSNIP"-
REGELING**

De commissie neemt dit stuk voor kennisgeving aan.

18. **RONDVRAAG**

De voorzitter meldt, dat het raadsuitstapje zal plaatsvinden op vrijdag 15 mei 1998. Verder deelt hij mede, dat hij zitting heeft genomen in een (tijdelijke) commissie Rechtspositie burgemeesters.

Op de vraag van de heer De Peuter over het parkeren op de Haven en de financiële consequenties, verwijst de voorzitter naar de behandeling in de commissie Openbare werken en verkeer.

Het bevreemdt de heer De Peuter, dat een voorstel over jeugdproblematiek niet behandeld is in de commissie Welzijn door ziekte van de portefeuillehouder. De voorzitter antwoordt, dat het voorstel is aangehouden, omdat de portefeuillehouder het zelf wilde verdedigen, gelet op het belang van het onderwerp.

De heer De Peuter vraagt of de burgemeester weet, dat er wekelijks overleg is tussen de wethouders en hun fracties. De voorzitter antwoordt, dat deze vraag aan de betreffende fractievoorzitters gesteld dient te worden. Het is hem bekend dat er regelmatig overleg plaatsvindt.

De heer Jonker vraagt of in het jaarplan politie onderscheid gemaakt kan worden tussen gemeentewegen en rijkswegen bij de vermelding van het aantal ongevallen. De voorzitter zegt, dat het onderscheid gemaakt wordt.

De heer Heesters meent, dat de versnipperaar niet efficiënt wordt ingezet. De voorzitter zal dit laten nagaan.

De heer Van Oort verzoekt voortaan uitdrukkelijk gebruik te maken van de geluidsinstallatie, daar de discussie voor hem moeilijk te volgen is.

Hierna sluit de voorzitter de vergadering.

Aldus vastgesteld in de vergadering van

de secretaris,

de voorzitter,

Gemeente Geertruidenberg

AAN

Dhr. drs. W.A. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

Raamsdonksveer, 26 februari 1998

Ons kenmerk : RF
Bijlage(n) : /
Uw brief : /
Uw kenmerk : /
Onderwerp : Advies gemeentewapen - en vlag.

Geachte heer van Ham,

Bijgaand treft u het verslag aan van de laatste commissie ABZ. Wij verwijzen hierbij naar punt 14, aangaande gemeentewapen- en vlag. Wij verzoek u op basis van dit verslag en de opmerkingen over met name de gemeentevlag, over dit laatste item een aanvullend voorstel te maken. Wij zien dit advies graag tegemoet.

Met vriendelijke groet,
R. Fransen,
Bureau Voorlichting.

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

van de stichting Brabants Heem

Drs. W.A. van Ham

Noordsingel 140

4611 SJ Bergen op Zoom

tel. 0164-243265

b.g.g. 0164-241930

Aan het gemeentebestuur van Geertruidenberg
t.a.v. de heer R. Fransen, bureau voorlichting
postbus 10.001
4940 GA Raamsdonksveer

uw brief: 26 februari 1998
ons kenmerk: Grbrg 2
datum: Bergen op Zoom, 2 maart 1998
onderwerp: Gemeentewapen en vlag

Zeer geachte heer Fransen,

Naar aanleiding van het toegezonden verslag van de commissie voor algemene en bestuurlijke zaken c.a. van 12 februari 1998 blz. 4, agenda nr. 14 deel ik u het volgende mede.

1) De vlaggen van de voormalige gemeenten Geertruidenberg (1952) en Raamsdonk (1963) waren rechthoekig, uitsluitend bestaande uit banen. Zij pasten in een tijd dat er door Nederlandse gemeenten weinig externe betrekkingen werden onderhouden. Sindsdien zijn deze echter toegenomen, niet alleen binnen het land maar ook daarbuiten. Men denke aan de Europese integratie, waarmee gemeenten, ook Geertruidenberg, te maken hebben of zullen hebben. In de afgelopen decennia zijn er in de wereld bovendien tal van nieuwe onafhankelijke landen gevormd, o.a. in Afrika en Azië. Vele daarvan voeren vlaggen met banen, ook de kleuren van de voormalige gemeenten komen daarin voor.

2) Als de leeuw op de vlag zou worden voorzien van een lans, zou dit zwarte voorwerp de zwarte baan kruisen, wat een onaantrekkelijk effect zou hebben. Een vlag is niet hetzelfde als een banier (zie hierna) en hoeft niet alle details van het wapen te herhalen.

3) De suggestie de leeuw met lans en kroon af te beelden, vereist een afbeelding inclusief het gehele wapenschild. Een schild hoort echter niet op een vlag thuis, al zijn er historische vlaggen waarop er een voorkomt. Van Geertruidenberg is een dergelijke vlag niet bekend. In de zeventiende en achttiende eeuw bestond er wel een banier van de heerlijkheid Geertruidenberg: een geel doek met daarin de leeuw met een knots of lans. Een banier was in die tijd vierkant; nadien werd die vorm als verouderd beschouwd.

Om genoemde reden ziet de commissie geen reden om op haar advies van 17 november 1997 terug te komen. De vlag met de leeuw onderscheidt zich duidelijk van andere vlaggen, ook van die in het buitenland en heeft als voordeel dat zij niet met enige andere vlag verward kan worden. De vlag bevat de voornaamste wapenfiguur, de leeuw die reeds in een verleden Geertruidenberg representeerde. Om de herkenbaarheid te bevorderen zijn details weggelaten die in het gemeentewapen volkomen op hun plaats zijn. Weglating van de leeuw

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

van de stichting Brabants Heem

zou het ontwerpen van een geheel andere vlag vereisen.

Overigens juicht de commissie het toe dat de commissie heeft ingestemd met voortzetting van het gebruik van het wapen van de voormalige gemeente Geertruidenberg door de nieuwe gemeente. Het woord dorpswapen houdt zeker geen degradatie van het vroegere gemeentewapen van Raamsdonk in. Ook elders in Noord-Brabant zijn de dorpswapens en -vlaggen vastgesteld (o.a. in de gemeente Steenberghe). In andere provincies, bijvoorbeeld Friesland, wordt de term als normaal beschouwd om aan te duiden dat een plaats wel een eigen karakter, maar geen gemeentebestuur (meer) heeft.

Met beleefde groeten en de meeste hoogachting,
namens de commissie,

(W.A. van Ham).

Gemeente Geertruidenberg

AAN
de Raad van de gemeente
Geertruidenberg

Raadsvergadering : 9 juli 1998
Agendapunt : 11
Onderwerp : Gemeentewapen

Raamsdonksveer : 14 april 1998
Commissie : ABZ

Inleiding

De nieuwe gemeente Geertruidenberg heeft nog geen officieel gemeentewapen en gemeentevlag. Tot dusver is de oude situatie gehandhaafd. De oude gemeentewapens en gemeentevlaggen van Raamsdonk en Geertruidenberg werden in voorkomende gevallen in de betreffende kernen gebruikt. Het is echter van belang om tot een duidelijk uniform gebruik te komen. Vandaar dat er een officieel gemeentewapen en gemeentevlag moet komen, eventueel aangevuld met afzonderlijke dorpswapens.

Procedure

De procedure voor het instellen van een gemeentewapen is in principe de volgende:

1. Verzoek om advies aan een deskundige instantie.
2. Aan de hand van deskundig advies voorstel richting gemeenteraad met verzoek om in principe akkoord te gaan met voorstel.
3. Voorstel aan de Hoge Raad van Adel voorleggen.
4. Raadsbesluit volgend op uitspraak Hoge Raad van Adel.
5. Verzoek aan H.M. de Koningin tot het toekennen van het officiële gemeentewapen.

Voor de gemeentevlag en de dorpswapens geldt een eenvoudige procedure, waarbij de gemeenteraad na advies van de deskundige instantie tot instelling van dergelijke zaken kan besluiten.

Dit voorstel valt in drie gedeelten uiteen:

1. Instellen van gemeentewapen, gemeentevlag en dorpswapen
2. Gebruik van gemeentewapen, gemeentevlag en dorpswapen
3. Kredietvoorstel aanschaf gemeentevlaggen, alsmede aanschaf nieuw wapenschild boven entree gemeentehuis.

1. Instellen van gemeentewapen, gemeentevlag en dorpswapen

Onlangs hebben wij van de Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en vlaggenkunde een uitgebreid advies ontvangen. De keuze voor deze commissie lag bijzonder voor de hand,

manente vlag bij het gemeentehuis en het stadhuis te Geertruidenberg, dienen er sowieso een zestal exemplaren te worden aangeschaft voor het vlaggen bij bijzondere gebeurtenissen. In totaal zullen dus acht nieuwe vlaggen nodig zijn. Om daarnaast ook nog eens de twee oude vlaggen in voorkomende gevallen te blijven gebruiken, wordt een kostbare zaak. Weliswaar hebben we nu nog oude vlaggen, maar deze zullen in de toekomst regelmatig vervangen moeten worden. Het voeren van een dorps- of stadsflag bij officiële gebeurtenissen naast een Nederlandse, Brabantse en gemeentevlag is bovendien niet bijzonder praktisch.

Aanvullend advies gemeentevlag

Op 12 februari j.l. is dit voorstel als concept besproken in de commissie AZ. Een verslag hiervan ligt voor u ter inzage. De commissie kon in grote lijnen instemmen met de aanbevelingen. Naar aanleiding van deze eerste informatieve behandeling zijn echter wel vragen gesteld omtrent het al dan niet afbeelden van de klimmende leeuw op de gemeentevlag of het toevoegen van ondersteunende elementen aan deze afbeelding. Aangezien hier in de commissie verschillend over werd gedacht, is over dit deel van het voorstel aanvullend advies gevraagd aan de Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde.

Het aanvullend advies ligt voor u ter inzage. Het komt er in het kort op neer dat de commissie voor wapen- en vlaggenkunde geen reden ziet van haar oorspronkelijke advies af te wijken. Gezien het onderscheidend karakter verdient plaatsing van de leeuw op de vlag de voorkeur. Het eventueel aanvullen van deze afbeelding met een lans en/of kroon is mede gezien de technische nadelen niet aan te raden.

Naast bovengenoemd advies is naar aanleiding van de informatieve behandeling in de commissie AZ ook de mening gevraagd van de Oudheidkundige Kring Geertruidenberghe. Deze heeft ten aanzien van de keuze voor het gemeentewapen geen afwijkende opinie. Wel geeft men aan dat een afbeelding van de leeuw een te bont beeld zou geven.

De opname van de leeuw heeft ons inziens echter als voordeel dat het een opvallend en onderscheidend element vormt ten opzichte van andere soortgelijke vlaggen. Ook zou de Kring liever geen apart dorpswapen zien met het oog op de integratie. Wij zijn echter van mening dat in het kader van behoud van de herkenbaarheid, het toepassen van een dergelijk dorpswapen mogelijk moet zijn.

2. Gebruik van gemeentewapen, gemeentevlag en dorpswapen

Toepassingsvormen van het gemeentewapen, gemeentevlag en het dorpswapen liggen ons inziens vooral in de officiële, protocollaire aangelegenheden van de gemeente. Te denken valt aan toepassing op de nog aan te schaffen gemeentepenning, op de ambtsketen, officiële stempels onder gemeentelijke besluiten etc., maar ook bij officiële naslagwerken zoals provincie-gids, gids Nederlandse gemeenten, heraldische geschriften etc.

Ook denken wij dat het goed is om in iedere kern waar mogelijk de gemeentelijke gebouwen en bebording (komborden) te voorzien van het gemeentewapen, in het geval van Raamsdonkdorp in combinatie met het voorgestelde dorpswapen.

De gemeentevlag zal zoals reeds aangegeven, gebruikt dienen te worden bij alle officiële aangelegenheden waar normaliter gevlagd wordt.

Gemeente Geertruidenberg

AAN

NoordBrabantse Commissie voor
Wapen- en Vlaggenkunde
t.a.v. de heer Drs. W.A. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

Onderwerp : Gemeentewapen
Behandeld door: R. Denissen
Doorkiesnr. : 0162-579644

Raamsdonksveer, 20 juli 1998

22 JULI 1998

Geachte heer van Ham,

In zijn vergadering van 9 juli 1998 heeft de Raad van deze gemeente een besluit genomen over het gemeentewapen, de gemeentevlag en een dorpswapen.

Besloten is het wapen van de voormalige gemeente Geertruidenberg te hanteren als wapen voor de nieuwe gemeente Geertruidenberg.

Daarnaast is uw suggestie overgenomen voor een nieuwe gemeentevlag en het hanteren van het wapen van de voormalige gemeente Raamsdonk als dorpswapen voor de kernen Raamsdonksveer en Raamsdonk.

Een afschrift van het betreffende raadsvoorstel met bijbehorend besluit treft u hierbij aan.

Verder willen wij onze dank uitspreken voor uw bemoeienissen in deze en verblijven,

Hoogachtend,
Burgemeester en wethouders van Geertruidenberg,
De secretaris, De burgemeester,

R.A.K. Huijbregts

W.A. Letschert

WAPEN EN VLAG VAN DE NIEUWE GEMEENTE GEERTRUIDENBERG

De nieuwe gemeente Geertruidenberg werd per 1 januari 1997 gevormd door samenvoeging van de voormalige gemeenten Geertruidenberg en Raamsdonk. De voormalige gemeente Geertruidenberg zette de tradities voort van de vroegere gelijknamige hoge heerlijkheid, tevens stad, die tot 1795 tot het gewest Holland behoorde. Het bijbehorende gebied werd in dat jaar verkleind: Made en omgeving die er tevoren deel van uitmaakten, werden een zelfstandige gemeente.

De voormalige gemeente Raamsdonk zette de tradities voort van de gelijknamige ambachtsheerlijkheid, die tot 1795 behoorde tot het gewest Holland. De NCWV adviseerde het bestuur van de nieuwe gemeente om het wapen te continueren dat volgens bericht van de toenmalige burgemeester van Geertruidenberg van 31 oktober 1815 *zeedert onheugelyke tyden* door de stad was gevoerd en omsloten was door een groene, zogenaamde Hollandse tuin. Op 27 november 1816 had overigens de burgemeester van Raamsdonk aan de Hoge Raad van Adel een tekening van het wapen van die gemeente gezonden, zoals dat *zints onheugelijken tyden, ja zelfs ten tijden van de Graaflykheid* gevoerd was. Sinds 1817 waren de wapens van beide gemeenten in het gebied van de tegenwoordige gemeente Geertruidenberg niet meer veranderd.

In zijn vergadering van 9 juli 1998 besloot de gemeenteraad van de nieuwe gemeente, dit advies te volgen. In het raadsvoorstel deelde het college van burgemeester en wethouders mede het gemeentewapen tevens toe te gaan passen op de nog aan te schaffen gemeentepenning, op de ambtsketen, officiële stempels onder gemeentebesluiten enz. Ook denken zij dat het goed is om in iedere kern waar mogelijk de gemeentelijke gebouwen en bebording (komborden) te voorzien van het gemeentewapen, in het geval van Raamsdonkdorp met het na te noemen dorpswapen.

Tegelijkertijd besloot de gemeenteraad het advies van de NCWV betreffende een nieuwe vlag voor de gemeente te volgen. In het ontwerp waren elementen verwerkt uit de vlag van de vroegere gemeente Geertruidenberg die was ingesteld bij raadsbesluit van 30 juni 1952 en die van Raamsdonk, ingesteld bij raadsbesluit van 6 september 1963. De vlag van Geertruidenberg vertoonde, overeenkomstig het in die dagen gebruikelijke model, enige simpele banen in de kleuren van het gemeentewapen: drie liggende banen, de bovenste geel, de middelste zwart en de onderste rood van kleur, in de verhouding van respectievelijk zeven zestiende, twee zestiende en zeven zestiende van de hoogte. De vlag van de gemeente Raamsdonk had drie gelijke horizontale banen in achtereenvolgens -van boven naar beneden- de heraldische kleuren groen-wit-zwart. Die omschrijving was, ondanks de schijnbare beknoptheid, toch onjuist. De kleuren van de vlag waren een compromis tussen de beide uit de geschiedenis bekende kleuren van Raamsdonk: wit en groen, respectievelijk zwart en wit.

Het ontwerp van de NCWV vertoonde een aantal banen van ongelijke breedte. De bredere banen waren geel (boven) en groen (onder), de historische schildkleuren van Geertruidenberg respectievelijk Raamsdonk. Zij kwamen ook in de vlaggen van de voormalige gemeenten voor. De smalle zwarte baan die in de vlag van de voormalige gemeente Geertruidenberg de lans uit het gemeentewapen vastlegde, kwam in het nieuwe vlagontwerp tevens terug als herinnering aan de zwarte baan in de vlag van de vroegere gemeente Raamsdonk. De smalle witte baan diende zowel de zwarte baan af te zetten tegen de onderste groene baan als de tweede vlaggekleur van Raamsdonk te vertegenwoordigen.

In een moderne gemeentevlag kon echter niet volstaan worden met gekleurde banen alleen. Als duidelijk herkenbaar symbool werd uit het wapen de Hollandse leeuw in de vlag overgenomen. Bezwaren o.m. uit de Oudheidkundige Kring *Geertruidenberghe* dat de afbeelding van de leeuw een te bonte vlag zou opleveren, werden door het gemeentebestuur niet gedeeld. De nieuwe gemeentevlag kan volgens het raadsbesluit van 9 juli 1998 worden omschreven als: vier banen, waarvan de hoogten zich verhouden als 2:1:1:2, in de kleuren geel, zwart, wit en groen, waarop een rode leeuw, waarvan de hoogte gelijk is aan 4/5 van

de vlaghoogte, volgens de bijbehorende tekening.

Een wapen voor de dorpskernen Raamsonk en Raamsdonksveer: geen stads- of dorpsvlaggen

Voor de kernen Raamsdonk en Raamsdonksveer werd bij hetzelfde raadsbesluit de suggestie van de NCWV overgenomen het voormalige gemeentewapen als dorpswapen te gebruiken bij specifieke aangelegenheden deze kernen betreffende. Deze aanpak is vooral ingegeven om binnen het geheel van de nieuwe gemeente de eigen identiteit te kunnen bewaren, stelde het college in het raadsvoorstel. Een apart stadswapen voor de kern Geertruidenberg werd echter niet nodig geacht. Het gemeentebestuur voelde niets voor het handhaven van de oude gemeentevlaggen als stads- c.q. dorpsvlaggen omdat in de nieuwe vlag elementen uit beide vlaggen in de nieuwe gemeentevlag verwerkt zijn. Bij deze beslissing speelden zowel praktische als financiële aspecten een rol.

Gemeente Geertruidenberg

AAN

NoordBrabantse Commissie voor
Wapen- en Vlaggenkunde
t.a.v. de heer Drs. W.A. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

Onderwerp : Gemeentewapen
Behandeld door: R. Denissen
Doorkiesnr. : 0162-579644

Raamsdonksveer, 20 juli 1998

22 JULI 1998

Geachte heer van Ham,

In zijn vergadering van 9 juli 1998 heeft de Raad van deze gemeente een besluit genomen over het gemeentewapen, de gemeentevlag en een dorpswapen.

Besloten is het wapen van de voormalige gemeente Geertruidenberg te hanteren als wapen voor de nieuwe gemeente Geertruidenberg.

Daarnaast is uw suggestie overgenomen voor een nieuwe gemeentevlag en het hanteren van het wapen van de voormalige gemeente Raamsdonk als dorpswapen voor de kernen Raamsdonksveer en Raamsdonk.

Een afschrift van het betreffende raadsvoorstel met bijbehorend besluit treft u hierbij aan.

Verder willen wij onze dank uitspreken voor uw bemoeienissen in deze en verblijven,

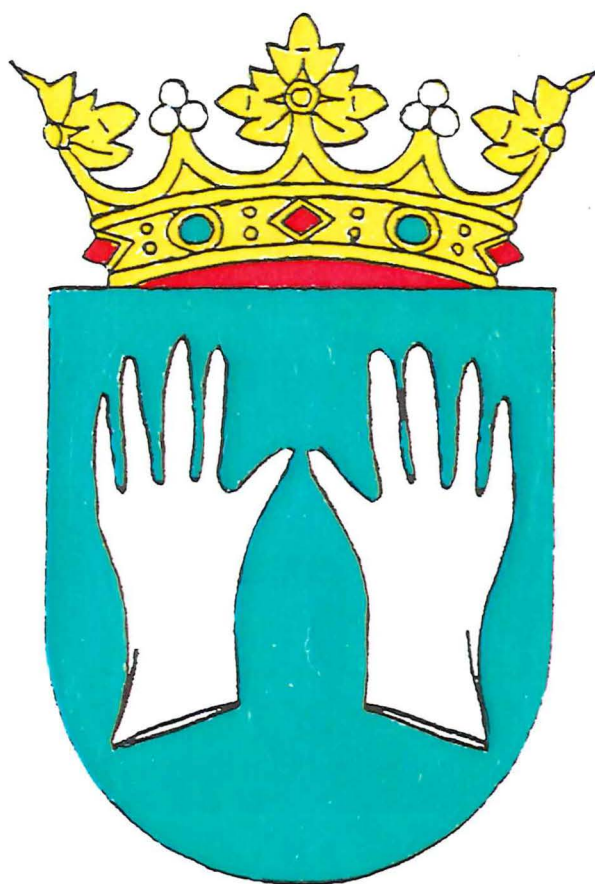
Hoogachtend,
Burgemeester en wethouders van Geertruidenberg,
De secretaris, De burgemeester,

R.A.K. Huijbregts

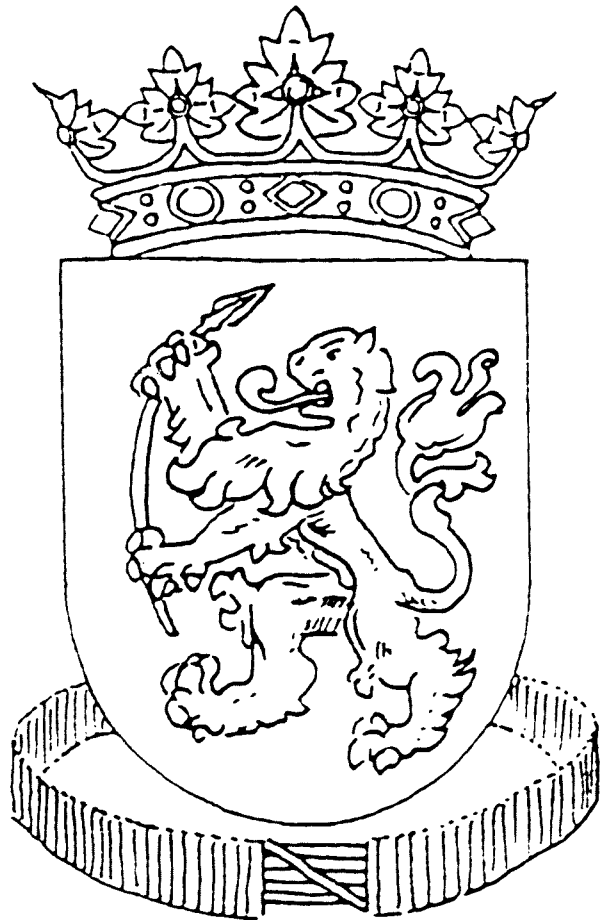
W.A. Letschert

dubbel

Raamsdonk dorpswapen

Geertruidenberg gemeentewapen

Gemeente Geertruidenberg

AAN: De heer Willem van Ham
secretaris Noordbrabantse Commissie
voor Wapen- en Vlaggenkunde
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

Raamsdonksveer, 21 september 2005
Verzonden,

Bijlage(n) : -2-
Onderwerp : vlaggen en wapens
Behandeld door : Yvonne Hekker
Doorkiesnummer : (0162) 579520

Geachte heer van Ham,

Naar aanleiding van uw verzoek om informatie over gemeentewapens en vlaggen stuur ik u bijgaand een afbeelding en beschrijving van het gemeentewapen en de gemeentevlag van Geertruidenberg.

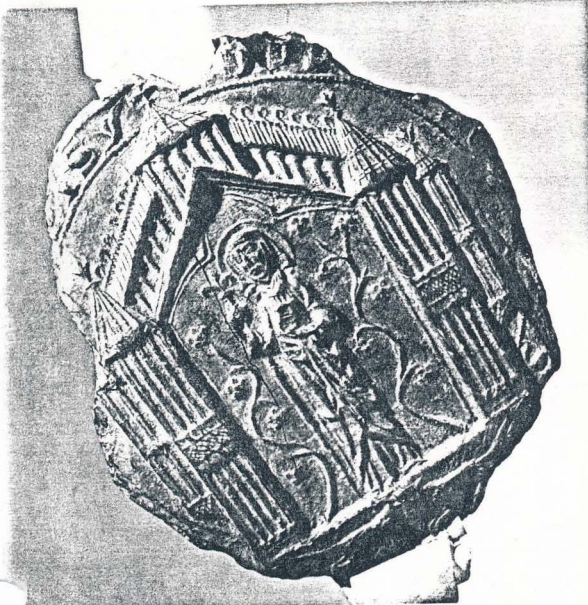
In antwoord op uw tweede vraag: in de Algemene Politieverordening is geen artikel opgenomen om misbruik van of gebruik zonder vergunning van wapens en vlaggen te voorkomen.

Ik hoop dat hiermee al uw vragen beantwoord zijn.

Met vriendelijke groet,

Mevrouw Y. Hekker-v.d. Wal
Communicatie en PR

BEWAARPLAATS	ARCHIEF/COLLECTIE	INV./CAT.NR.	FOTONEGATIEF PLAATS EN NR.	PLAATS EN NR.	Eigendom Stichting BRABANTS HEEM	
ARA Gu	Nass. Don	I 651	ARA			
DATUM: 1324 apr 25		ZEGEL VAN stad Geertruidenberg schepenen, raad en gemeene poort				
		FUNCTIE				
		RANDSCHRIFT				
		ZEGELCLAUSULE				
		VOORSTELLING				
MATERIAAL	KLEUR	VORM	MAAT	STAAT	BEVESTIGING	CONTRAZEG
w	br	r		b	u	-

BEWAARPLAATS	ARCHIEF/COLLECTIE	INV./CAT.NR.	FOTONEGATIEF PLAATS EN NR.	AFGIETSEL PLAATS EN NR.	Eigendom Stichting BRABANTS HEEM	
ARA Gu	Nass. Don	I 651	ARA			
DATUM: 1324 apr 25		ZEGEL VAN stad Geertruidenberg schepenen, raad en gemeene poort				
		FUNCTIE				
		RANDSCHRIFT				
		ZEGELCLAUSULE				
		VOORSTELLING				
MATERIAAL	KLEUR	VORM	MAAT	STAAT	BEVESTIGING	CONTRAZEGE
w	br	r		g	u	ja

Grootkruidentberg, den 3 December 1816

Demonsreid het Gemeente Bestuur der Stadt
Grootkruidentberg; dat van Haar veel Leunen hermaakt,
Salihans, volgens jaarlijk, gegarandeerd op gemeen Stem-
pel, tot de dertiende eeuw Haar gebiedte geworden; t. Leede
den jaare 1656, deede Stad tot verdapen waerden, den
reeden Secun op goed Stote, om Staeken in hollandsche
tegen. dat daar van opgave met a. februe van
vrij het Leere Stempel, in de toelaevinge van gedaane
opruiping, door Wm Steen met geboone, geenderde
by Haer Coerant van 12 Januarij 1816. N° 10. Lijne
Gedientie den Heer Gouverneur der Provincie in
date 31 October 1816. ten line van Herden Expedi-
tie, Lijnde ingetonden geworden. Het Bestuur
Korndoom, als nu eerbiedigke is imploreerde
by dispositie van Haagen Staat van Adel en
deede hurre passie van Haar Leere maapen.
te blyven geconfirmere, en hier van de streechte
enactieblatig mooge geschieden.

Burgemeesteren van Grootkruidentberg
oe President vande Leere
Grootkruidentberg

So ordonnantie vande Leere
Blancher Pasque

van Wm Steen met geboone

De symbolen van Geertruidenberg

door

W. A. VAN HAM

Historisch gezien neemt Geertruidenberg onder de steden van Noord-Brabant een bijzondere plaats in. Het stadje draagt in zijn uiterlijk een Oud-Hollands stempel; wie weet, dat de gemeente meer dan zes eeuwen tot het gewest Holland heeft behoord, zal dit des te beter begrijpen. Eerst in 1815 is Geertruidenberg definitief bij onze provincie gevoegd.

Het gebied waarin de stad is gelegen (tot 1795 behoorde ook Made daartoe) moet oorspronkelijk deel hebben uitgemaakt van de heerlijkheid Strijen. Omstreeks het begin van de dertiende eeuw vonden de beslissende gebeurtenissen plaats, waardoor de territoria van het hertogdom Brabant en van het graafschap Holland hun afronding kregen. Geertruidenberg werd daardoor een strategisch belangrijke grensstad van Holland.

Omstreeks 1288 verdween de laatste (formele) rest van de Brabantse heerschappij over Zuid-Holland; de graaf van Holland hoefde voor dat gebied niet meer de leenhulde te doen, waartoe hij sinds 1200 verplicht was.

Graaf Willem II van Holland stoorde zich overigens niet veel aan de formele Brabantse soevereiniteit; geheel op eigen gezag verleende hij omstreeks 1213 aan Geertruidenberg stedelijke rechten. Daarmee is deze plaats Hollands oudste stad.

Nog lang daarna heeft Brabant tevergeefs weer aanspraken op Geertruidenberg gemaakt: op wapenkaarten van het hertogdom vinden we steeds het wapen van Geertruidenberg temidden van de symbolen der Brabantse steden.

In werkelijkheid vond Geertruidenberg haar ontplooiing als Hollandse stad. De graven van Holland stichtten er een burcht, deden de stad ommuren en schonken aan de inwoners vele voorrechten. Vaak

hielden zij er hof en vergaderden er met de edelen en steden van Holland en Zeeland. Gedurende korte tijd was de grafelijke munt er enige malen gevestigd. In 1584 zond de stad voor het laatst een afgevaardigde naar de vergadering van de Staten van Holland; sindsdien was de plaats een stille vestingstad, terend op haar oude glorie en dromend achter de fraaie gevels langs haar straten en ruime marktplein.¹

Al was de politieke heerschappij van Brabant over Geertruidenberg dan ook voorbij, de kulturele invloeden van het zuiden bleven er doorwerken. Ook in de symboliek van de stad vond dit zijn weerspiegeling.

Onder symbolen worden in deze bijdrage verstaan alle kentekens, die de stad in de loop der tijden hanteerde, te weten zegel, wapen, kleuren en vlag. Meerdere steden maken van deze symbolen gebruik; het eigene blijkt eerst uit hun plastische voorstelling en de rangschikking van kleuren, die van plaats tot plaats verschillen. Dit zijn te Geertruidenberg: het beeld van Sint Gertrudis, de adelaar, de leeuw en de Hollandse tuin. In deze volgorde zullen beide reeksen achtereenvolgens behandeld worden.

DE ZEGELS.

In de middeleeuwen was het zegel het geëigende middel om de rechtskracht van het dokument waaraan het was gehecht te bevestigen. De zegels droegen oorspronkelijk een persoonlijk karakter, doch tijdens de middeleeuwen gingen ook gemeenschappen als kloosters, kapittels en de schepenbanken van de steden en dorpen zich ervan bedienen. De aanschaffing van een zegel was derhalve geen luxe; toch blijkt uit het aantal en uitvoering van de bewaard gebleven zegeltypen de welstand van de stad en de waarde die zij eraan hechtte om haar rechtspersoonlijkheid op fraaie wijze vorm te geven. In de loop der tijden nam immers de juridische noodzaak van de bezegeling af en trad het representatieve element steeds meer op de voorgrond.

Geertruidenberg kan bogen op een tiental verschillende typen zegels, hetgeen voor een stadje van deze omvang zeker niet gering is.

Type I en II zijn slechts bekend door vrij primitieve aftekeningen in het handschrift van Aernout van Buchell (1565—1641), in de zeven-

tiende eeuw vervaardigd en thans berustend in het rijksarchief te Utrecht. Deze tekeningen zijn geplaatst bij de afschriften van twee oorkonden uit 1259 of 1260, waarvan de originelen vroeger behoorden tot het archief van de balije van Utrecht van de ridderschap der Duitse Orde.² Volgens de toelichting waren de zegels in witte was afgedrukt en hingen zij aan dubbele staarten. Destijds waren zij reeds beschadigd; wellicht moet daaraan de wat stuntelige afbeelding worden toegeschreven. Type I vertoonde in een vierpas het borstbeeld van een vrouwefiguur, het hoofd ongedekt, in de rechterhand een kruisstaf houdend, in de linkerhand een gesloten boek. Type II vertoonde in het zegelveld een adelaar, naar links gewend, in de klauwen een vis of varkenskop houdende. Hoewel type II in deze akten voorkwam als tegenzegel van type I is het mogelijk dat het zegel ook afzonderlijk gebruikt is.

Afb. 6. Grootzegel en contrazegel van de stad Geertruidenberg, 13e eeuw.

Rijksarchief, Utrecht.

Type III en IV komen voor aan oorkonden tussen 1304 en 1375. Naar de stijl te oordelen, kunnen zij aan het einde van de dertiende eeuw vervaardigd zijn.³ Op type III komt het beeld van Sint Gertrudis voor, staande in de nis van een gebouw met een middentoren, twee zijtorens en twee hangtorentjes. De middentoren is overtopt met een kruis, de andere torens met lelies; het dak is voorzien van hogels. Het Gertrudisbeeld is gesluierd en van een aureool voorzien; in de rechterhand heeft de heilige een staf, eindigend in een lelie en in de linkerhand een gesloten boek. Ter weerszijden van de gestalte zijn twee takken met

mispelbloemen afgebeeld. Op het voetstuk onder deze compositie zijn twee naar elkaar toegewende muizen geplaatst.

In het zegelveld van type IV is een adelaar afgebeeld, de kop naar links gewend. Als zegelstof is in de regel witte was gebruikt. De typen komen zowel tezamen (dan is type IV als tegenzegel gebruikt) als afzonderlijk voor.

Type V is kennelijk tussen 1388 en 1419 gebruikt.⁴ Waarschijnlijk hebben wij hier te doen met een vereenvoudigde versie van het grootzegel (type III). De afbeelding in het zegelveld is in hoofdzaak hetzelfde; de torens ontbreken echter, in plaats daarvan is de gevel onderverdeeld door pilaren, die in gotische pinakels eindigen. Tussen deze pilaren zijn ramen met spitsbogen geplaatst. Aan de twee buitenste pilaren zijn wapenschilden bevestigd, beladen met een klimmende leeuw met een schuinstaak eroverheen.

Wellicht zijn de vijf oudste zegelstempels verloren gegaan bij de verwoesting van de stad in 1428. Ook is het mogelijk, dat zij om politieke redenen buiten gebruik gesteld zijn; de overwinning van Philips de Goede van Bourgondië luidde een nieuwe tijd in.

Type VI, waarvan afdrukken bekend zijn uit de periode 1457—1561, vertoont een schild, waarin een leeuw, die in de linkervoorpoot een lans houdt, geplaatst op een acht-lobbige versiering, waarvan de vier langste uitsteeksels gevuld zijn met maaswerk, zodat zij op een gotisch kerkraam lijken.⁵

Type VII is waarschijnlijk in 1569 vervaardigd ter vervanging van het vorige type. Het schild heeft thans een cartouche-vorm, de leeuw houdt in de linkerpoot een knots, terwijl het geheel in de Hollandse tuin is geplaatst. Kennelijk is het stempel tot omstreeks 1650 gebruikt, zowel afzonderlijk als in de vorm van tegenzegel bij het navolgende type.⁶

Type VIII is een vernieuwde versie van het grootzegel (type III). Het koperen stempel, in 1577 door de goudsmid Goossen Buijsen gestoken, wordt thans bewaard in de stedelijke oudheidkamer te Geertruidenberg. Het vertoont wederom een kerkgebouw met drie torens en twee hangtorentjes, overtopt als het gebouw in type III. De heilige figuur voert thans echter de kromstaf in plaats van de leliestaf, terwijl

van de takken de rechtse eindigt in knoppen, de linkse in lelies. Tegen de heiligefiguur klimt een muis op.

Met dit zegel bekrachtigde de stad Geertruidenberg de oorkonde, waarbij aan de Prins van Oranje de grafelijke waardigheid werd opgedragen. Deze akte kwam niet tot uitvoering doordat de prins in 1584 vermoord werd voor de overdracht kon plaats hebben.⁷

Uit de perfecte toestand van het stempel valt op te maken, dat het zeer weinig gebruikt is. Tijdens de protestantse periode die nu volgde, zal men er weinig prijs op hebben gesteld. Waarschijnlijk is het in 1680 voor het laatst gebruikt voor de bezegeling van de gildebrieff van de voerlieden.

Type IX, in 1626 vervaardigd, heeft kennelijk dezelfde afbeelding als *type VII*, doch een verschillend randschrift.⁸

Type X, omstreeks 1656 vervaardigd ter vervanging van *type VII*, is tot in de negentiende eeuw druk gebruikt. Behoudens enige stijlverschillen en het randschrift is de afbeelding vrijwel gelijk aan laatstgenoemd *type*. De knots in de poot van de leeuw op het wapenschild is echter weer vervangen door een lans.⁹

Als zegelstof is vrijwel steeds groene was gebruikt; de kleinere zegels (*type VI*, *VII*, *IX* en *X*) komen ook opgedrukt onder papieren ruit voor. De randschriften van de besproken zegels laten weinig twijfel aan de identiteit van de zegelaar. In latijnse bewoordingen, al dan niet afgekort, luiden zij allen: Zegel van de stad Sint Gertruidenberg. Het laatste *type* zegt kortaf: GEERTRUYDENBERGH; de mentaliteitsverandering na de middeleeuwen kan moeilijk bondiger worden uitgedrukt.¹⁰

HET WAPEN.

Het zegel en het wapen zijn geen identieke zaken. Dit feit wordt door moderne schrijvers wel eens over het hoofd gezien. Terwijl het zegel dient als middel ter bevestiging van het vermelde in het stuk, waaraan het is gehecht, dient het wapen primair als een teken, dat de gemeenschap der burgers representeert. Het wapen wordt als zodanig aangebracht op gebouwen, schepen en andere voorwerpen, die gemeenschaps eigendom zijn of op de ambtskleding van stedelijke functionaris-

sen. De zegels vormen een waarmerk, de wapens een kenmerk. Dit neemt niet weg, dat het wapen in zijn gebruik ook een juridische betekenis kan verkrijgen; dit is zeker het geval als het op een zegel is geplaatst. Naarmate het formele onderscheid tussen wapen en zegel verwaagde, kwam het steeds meer voor dat de oorspronkelijke tekens van de zegels verdwenen en verdrongen werden door het wapen. Toch hielden de oude tekens nog lange tijd stand. Een goed voorbeeld hiervan is Dordrecht, dat tot 1775 akten bleef zegelen met de Tolbrugstoren, terwijl de stad reeds lang een eigen wapen kende.

De te Geertruidenberg gevolgde praktijk lijkt meer op die te Groningen. Daar bleef de voorstelling van het oudste stadszegel (de Martinikerk) het grootzegel sieren, terwijl de meer gebruikelijke signetten het stadswapen vertoonden. Zoals hiervoor is uiteengezet, bleef te Geertruidenberg het beeld van de patroonheilige het grootzegel kenmerken, terwijl op het veel intensiever gebruikte zegel „terzaken” (*ad causas*) sinds omstreeks 1450 (type nr. VI) het stadswapen met de leeuw domineerde.¹¹

Nu komen reeds op het zegel type nr. V twee identieke schilden voor, waarop een klimmende leeuw beladen met een schuinstaak. Mijns inziens hebben wij hier niet te doen met een stadswapen, doch met het wapen van een belangrijk grafelijk functionaris aldaar, de schout. Sinds 1351 was dit Jan van de Poel (overleden 1392), bastaardzoon van graaf Willem III van Holland uit het huis van Avesnes. Zijn zoon Gijsbrecht (overleden 1429—1430) werd in 1399 kastelein van Geertruidenberg. Als bastaard zal Jan het wapen van Avesnes (Vlaanderen = in goud een rood getongde en gewapende zwarte leeuw) met een schuinstaak als teken van zijn onwettige afstamming hebben gevoerd.

Jongere leden van het geslacht van de Poel voerden het wapen als vrijkwartier in een overigens blanco schild; eveneens een teken van bastaardij.¹²

Het op zegel type nr. VI afgebeelde wapen is mijns inziens het eigen wapen van de stad Geertruidenberg. Sindsdien vinden wij het niet alleen op het zegel, doch ook aan de stedelijke gebouwen, boven publicaties van het stadsbestuur, op glasramen en in plaatwerken, waar het steeds de stad als zodanig representeert.

Het wapen van Geertruidenberg komt eerst vrij laat als heerlijkheidswapen voor. Dit is een gevolg van het feit, dat de graaf de heerlijke rechten pas in 1577 in pand heeft gegeven aan Splinter van Hagen, heer van Oisterwijk, die ze het volgende jaar verkocht aan prins Willem van Oranje. Ook de Oranjes hebben van het wapen van Geertruidenberg geen druk gebruik gemaakt.

Bij de begrafenis van Prins Frederik Hendrik in 1647 werden het wapen en de banier van Geertruidenberg meegevoerd.

Het wapen is op de afbeelding uit 1647 gedekt met een kroon van vijf bladen en vier parelpunten. Hoe weinig men het subtiele onderscheid tussen stads- en heerlijkheidswapen in acht nam blijkt uit het feit, dat een zelfde kroon het wapen siert op een afbeelding uit 1795, die de stad voorstelt.

De kroon is van het voor stadswapens uit de zeventiende en achttiende eeuw geijkte type, dat oorspronkelijk slechts aan prinsen, later aan graven toekwam. De Hollandse steden voerden het kennelijk als teken, dat zij zich als opvolgers in (een deel van) de grafelijke soevereiniteit beschouwden.¹³

De kleuren van het stadswapen zijn eerst sinds 1595 te documenteren. Op de verderop vermelde Goudse kerkglazen is het veld geel, de leeuw rood. Het attribuut van de leeuw (speer, hellebaard of knots) wisselt van kleur (metaal en/of houttinten) tot het in de zeventiende eeuw definitief als zwart is voorgesteld. Van Oudenhoven (1654) beschrijft het wapen kernachtig: „een gouden schild doorsteken met een rooden klimmende leeuw gewapend met een staandeknotse.”¹⁴

De kleuren goud en rood stempelen het wapen tot het wapen van Holland, vermeerderd met een voor Geertruidenberg specifiek attribuut.

In de heraldische overlevering komt een foutieve voorstelling van de kleuren van het wapen voor. Deze begint bij de heraldicus Joan Baptist Zangrius (1600) die op zijn bekende wapenkaart van Brabant voor Geertruidenberg een rode (omgewende) leeuw op een zilveren veld geeft. Mag men de vroege heraldicus deze slordigheid licht vergeven, erger wordt het wanneer na eeuwen deze fout weer opduikt bij D'Ablaing van Giesenburg, die in de titel van zijn wapenboek van de Nederlandse gemeenten stelt, dit uit te geven naar gegevens uit de offi-

ciële registers. Sindsdien vinden we het vrij kritiekloos bij alle auteurs, die de Nederlandse gemeentewapens hebben behandeld. Slechts één stelt, dat de schildkleur „feitelijk” goud zal moeten zijn.¹⁵

Raadpleging van het originele door de Hoge Raad van Adel in 1817 verleende diploma leert, dat de beschrijving luidt: „zijnde van goud, beladen met een klimmende leeuw van keel, houdende in deszelfs pooten een geboogen speer van sabel. Het schild staande in de Hollandsche Tuin en gedekt met een kroon van goud van vijf fleurons van hetzelfde.”

Rest nog te vermelden, dat de Hollandse tuin groen is gekleurd, en dat bij de leeuw de voor Holland gebruikelijke bewapening van blauw en dezelfde kleur voor de tong ontbreken.

STADSKLEUREN EN STADSVLAG.

De gemeentevlaggen hebben een dubbele oorsprong, een maritieme en een militaire. Zij kunnen enerzijds teruggaan op de oude scheepsvlag, door de plaatselijke schippers gevoerd, anderzijds op het vaandel dat door de stedelijke militia voor de troep werd uitgedragen.

De kwetsbaarheid van de vlaggen voor verkleuring en aantasting van het weefsel is een materiële belemmering voor de studie van hun historie. Tevens oefenen sinds de Bourgondische tijd de dynastieke, later de nationale kleuren en symbolen op de vormgeving van de vlaggen invloed uit.

Oorspronkelijk vertoonden de stadsvlaggen echter de eigen stedelijke kleuren, die niet noodzakelijk identiek hoeven te zijn met de wapenkleuren.¹⁶

De gegevens over de vlaggen van Geertruidenberg zijn van vrij late datum. Wellicht speelt hier het ontbreken van een omvangrijke plaatselijke vloot een rol.

In de gildebrieff, die uit 1594 moet dateren, werden alle schippers en „schuijvevoerders” hier ter stede verplicht, op hun schepen en schuitten een „vaenen met Stadtswaepen daerinne” te voeren.¹⁷

De kleuren van de vendels van de burgerij waren rood (bloedvendel)...(1679), groen en blauw (1681) wit en oranje (1689). Deze vier laatste kleuren zijn ook in 1748 nog bekend. Omdat het aantal vendels (afgezien van de perioden 1681—1689 en 1722—1744) steeds

vier was, mogen we wel aannemen dat het „bloedvendel” en het oranjevendel identiek waren. Dit stemt overeen met de ter zee aangenomen gewoonte; daar waren immers de bloedvlag en de oranjevlag identiek.¹⁸

Resumerend mag worden gesteld, dat de vendelkleuren te Geertruidenberg overeenkomen met de nationale: oranje (of rood), wit en blauw, waaraan als plaatselijke kleur het groen was toegevoegd. Het gebruik van de kleur groen door de stad kan sinds 1436 worden aangetoond.

Het gebruik van de wapenkleuren als stadskleuren vinden wij voor het eerst in 1681 wanneer de wezen, die in het stedelijk weeshuis zijn opgenomen, op hun donker-gauwe uniform een bies van rood en geel moeten dragen.

De brandmeesters van Geertruidenberg werden in 1837 uitgerust met „gedistingueerde stokken met de stadskleuren rood en geel geschilderd en met het wapen der stad van boven voorzien”.¹⁹

De banier van de heerlijkheid Geertruidenberg, die op de lijkstatie van Prins Frederik Hendrik voorkomt vertoont op een geel veld een rode leeuw, voorzien van een zwarte knots, terwijl het doek voorzien is van franjes van rood, geel en zwart.²⁰

De op 30 juni 1952 vastgestelde gemeentevlag bestaat uit drie banen geel, zwart en rood, in verhouding 7:2:7. Kennelijk is onderwerp beïnvloed door de destijds bij de Hoge Raad van Adel bestaande voorkeur voor simpele gebaande vlaggen. Inmiddels is een tegengestelde stroming ontstaan, die het invoegen van een eenvoudig embleem in de vlaggen voorstaat, omdat de gebaande vlaggen bij het toenemen van het aantal vlagvoerende gemeenten onvoldoende onderscheid opleverden.²¹

Sint Gertrudis.

Sint Gertrudis, abdis van Nijvel, was vooral in de middeleeuwen een populaire volksheilige. Vele steden en dorpen vereerden haar als patroon; Geertruidenberg wel in het bijzonder. Had zij volgens de overlevering niet in persoon de plaats bezocht? Ontleende de plaats zijn naam niet aan haar, was het niet „de Berg van Sint Gertrudis”? Was zij niet geweest de „Vrouw des lands”, haar opvolger de eerste graaf van

7. Grootzegel van de stad Geertruidenberg, 13e eeuw, afdruk 1324. (type III)

8. Kleinzegel tevens contrazegel van de stad Geertruidenberg, 13e eeuw, afdruk 1324. (type IV)

9. Zegel van de stad Geertruidenberg, ca. 1388, afdruk 1419. (type V)

10. Zegel van de stad Geertruidenberg, ca. 1457. (type VI)

12. Stempel van het grootzegel van de stad Geertruidenberg, 1577. (type VIII)

Foto: Harry Verschuren, Oosterhout.

11. Zegel van de stad Geertruidenberg, 1569, afdruk 1576. (type VII)

Foto: Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage.

13. Zegel van de stad Geertruidenberg, 1656. (type X)

Foto: Gemeentearchief Bergen op Zoom.

Strijen? De moderne historische kritiek heeft van deze legendarische gegevens weinig heel gelaten, doch voor de middeleeuwer waren de grenzen tussen geloof, heiligenverering en geschiedschrijving vaag: het geheel was opgenomen in het ruime kader van zijn levensovertuiging.²²

De zegels van Geertruidenberg weerspiegelen de iconografie van de heilige, zoals die zich in de loop der tijden heeft ontwikkeld. Zij wordt het best getoetst aan de ontwikkeling in de Sint Gertrudis-stad bij uitstek, het Zuid-Brabantse Nijvel, waar de heilige ligt begraven.

Op het twaalfde-eeuwse zegel van abdis en kapittel van Nijvel is Gertrudis ten voeten uit voorgesteld, in de rechterhand een palmtak, in de linker een boek. Het borstbeeld op zegeltype nr. I van Geertruidenberg heeft vrijwel dezelfde voorstelling, met uitzondering van de kruis staf, die echter op het slecht overgeleverde zegel mistekend kan zijn.

Op zegeltype nr. II komt de heilige gesluierd voor, doch nu in haar gedaante van vrouwe des lands: de leliestaf, die zij in haar rechterhand houdt, kan op haar maagdelijkheid wijzen, doch tevens een teken van haar wereldlijke bestuursmacht zijn. Keizers en koningen, ja zelfs de graven en gravinnen van Holland voerden de lelie als teken van hun gezag; wat lag er meer voor de hand, dan ook de heilige die als stichtster van geloof en gezag in de streek gold, met dit waardigheidsteken af te beelden?²³

Het gebouw, waarin de nis met het beeld van de heilige is geplaatst, doet in de eerste plaats denken aan het type, dat in de westeuropese middeleeuwse symboliek sinds de elfde eeuw verschijnt. Keizer Godfried III gaf het gebouw op zijn zegels de verklaring „Aurea Roma” mee, daarmee te kennen gevend dat het de stad Rome, waarmee zijn keizerstitel was verbonden, zinnebeeldig voorstelde. Dit symbool werd ook door de hertog van Brabant en de abdis van Nijvel op hun munten overgenomen. Terecht beschouwt Smit de afbeelding op een penning van laatstgenoemde kloostervorstin uit 1220 niet meer als een afbeelding van het „Gouden Rome” doch als een werkelijk bestaand gebouw.

De symboliek van het zegel van Geertruidenberg wordt duidelijker wanneer we het vergelijken met dertiende eeuwse zegels van de abdis van Nijvel uit 1282 en het kapittelzegel van die stad uit dezelfde periode.

Een verder aanknopingspunt verschaft het fraaie reliekschrijn, tussen 1272 en 1298 vervaardigd om de overblijfselen van de heilige te bevatten. Dit kunstwerk is in de meidagen van 1940 verloren gegaan. Op het deksel kwam tweemaal een afbeelding voor van de kerk, waar het schrijn was geplaatst: in alle genoemde gevallen gaat het dus om een gestyleerde afbeelding van de kerk van Nijvel, zoals die er vóór 1640 uitzag.²⁴

Op de zegels van Geertruidenberg is het gebouw sterk gestyleerd; overigens ging men te Nijvel in 1220 nog verder, door inplaats van Sint Gertrudis uitsluitend haar attribuut, de kromstaf, in de nis af te beelden.

De kromstaf is inderdaad het meer traditionele attribuut van de heilige. Op de zegeltypen nrs. V en VIII komt deze voor. Hierin volgde men simpelweg de ontwikkeling van de iconografie, zoals die ook te Nijvel had plaatsgevonden. De afbeelding van de muizen, die zo vrijpostig tegen de heilige opklimmen, wijzen naar de faam, die de heilige had verkregen als beschermster tegen ratten- en muizenplagen. De vulgarisatie van de koningsdochter tot volksheilige was daarmee voltrokken.²⁵

De adelaar.

Te Geertruidenberg zou men dit keizerlijk symbool niet verwachten. Rechtstreekse konnekties met keizer en rijk onderhield de stad niet, zodat de verklaring van zijn verschijnen elders gezocht moet worden. Ook in dit geval is deze te vinden in de symboliek van het huis van de Hollandse graven. Inderdaad voerden deze de adelaar op hun tegenzegels. De adelaar op het zegel van graaf Willem I van Holland is qua vormgeving vrijwel identiek met die op het zegeltype nr. II van Geertruidenberg.

Waarschijnlijk heeft de graaf van Holland de adelaar aangenomen naar het voorbeeld van de hertog van Brabant, hertog Hendrik I. Gezien de konnekties, die het hof van Holland met het Brabantse onderhield en de kulturele invloed van Brabant in het toen nog wat achteropkomende Holland is dit niet zo vreemd te noemen. Volgens Smit heeft de hertog van Brabant de adelaar niet aangenomen om daarmee

zijn positie als rijksgrote aan te duiden, doch om deze als partijteken te voeren. De adelaar duidt dus in de Hollandse sfeer op de politieke verbondenheid met Brabant.²⁶

Als stedelijk teken heeft de adelaar in Geertruidenberg geen lange geschiedenis. Het teken verloor zijn zin, toen de politieke situatie zich wijzigde.

De leeuw.

De leeuw is in de Nederlandse symboliek niet meer weg te denken. De meeste provincies voeren hem thans nog in navolging van de vroegere landsvorsten; het koninkrijk voert hem in navolging van de republiek der Verenigde Nederlanden.

Het aannemen van de leeuw door de landsvorsten vond aan het einde van de twaalfde eeuw plaats. Philips van de Elzas, graaf van Vlaanderen, voerde de leeuw als eerste in 1162. Daarop volgden de hertog van Brabant, Hendrik I in 1183 en de graaf van Holland, Dirk VII in 1198.

Volgens Smit kan het voeren van de leeuw zowel uit de onderlinge familieverwantschap als uit gelijkgezindheid en gemeenschap van belangen der vorsten verklaard worden. De hertog van Brabant had immers nauwe konnekties met het Vlaamse hof; de innige verhouding van Brabant met Holland is hierboven reeds uiteengezet.²⁷

De leeuw van Geertruidenberg, die voor het eerst voorkomt op zegeltype nr. VI onderscheidt zich van de Hollandse leeuw door het attribuut dat hij in de poten houdt.

Dat de Hollandse leeuw thans zo vrijelijk in een stadswapen gevoerd kon worden lag in de lijn van de evolutie in de betekenis van dit wapendier. Nadat de oorspronkelijke dynastie van het grafelijk huis van Holland in 1299 was uitgestorven ging men de leeuw langzamerhand niet meer als teken van de grafelijke familie doch als gewestelijk wapen zien. Dit kon des te gereeder geschieden omdat de hertogen van Bourgondië, ook nadat zij in 1433 graaf van Holland waren geworden, de Hollandse leeuw niet in hun wapenschild voerden.

Geertruidenberg stond niet alleen temidden van de Hollandse ste-

den, wat het aannemen van de leeuw aangaat. Ook Oudewater, Rotterdam, Vlaardingen en Woerden voerden de leeuw in hun zegels. Tenslotte bleef alleen Vlaardingen de Hollandse leeuw als enige embleem in het schild voeren. Het stadswapen van Vlaardingen is zodoende vrijwel identiek met het wapen van de provincie Zuid-Holland.²⁸

Op zegeltype nr. VI voert de leeuw een speer, voorzien van een dwarsstang. Op de volgende zegeltypen verdwijnt dit teken, om in type nr. IX terug te keren in gewijzigde vorm, namelijk als een klassieke, gebogen lans. De tussenliggende ontwikkeling vindt buiten de zegels om plaats.

Op een prent van de rederijderskamer „de Fonteynisten” te Dordrecht, die omstreeks 1550 moet zijn vervaardigd, heeft de speer de vorm van een strijdbijl met lange steel aangenomen.

Wellicht is deze prent, die de Dordtse stedemaagd voorstelt, zetelend temidden van een krans van 15 stedewapens, een navolging van een in 1549 vervaardigd schilderstuk dat op de Groothoofdspoor aldaar was aangebracht ter gelegenheid van de blijde intocht van Prins Philips van Spanje, de later zo verfoeide koning Philips II. In 1618 bracht de uit Luik afkomstige beeldhouwer Gillis Huppe een groot reliëf met dezelfde voorstelling op dit poortgebouw aan. Daar heeft de speer de vorm aangenomen van een toenmaals gebruikelijke hellebaard.

De „Dordtse serie” vindt haar hoogtepunt in de gebrandschilderde ramen, door de stad Dordrecht aan de Sint Janskerk te Gouda aangeboden. Zowel op het glas „De vrijheid van Consciëntie” door Adriaen Geeritszoon de Vrije (1596) als op het glas „De maagd van Dordrecht” door Geerit Cuyp (1597) komt het wapen van Geertruidenberg voor met de leeuw, voorzien van een hellebaard.²⁹

In de prentkunst overheerst het type met de hellebaard. Op de afbeeldingen van de stad of op plattegronden prijkt de leeuw met dit attribuut. We noemen slechts de uitgaven van Jansonius (1613), Boxhornius (1632), Meisner (1638), Blaeu (1649), Bouttats (omstreeks 1675), Holtrop (1789). Hier is ongetwijfeld de gemakzucht, waarmee de kunstenaars de wapenafbeeldingen van elkaar hebben overgenomen, van invloed geweest.³⁰

De verklaring voor een diepgaande betekenis van de lans is slechts te vinden in een primitieve etymologie. Volgens deze naamsuitleg zou Ger-trudis betekenen: „zij die de speer voert” in dat geval is dus een sprekend element in het wapen ingevoerd.³¹

De terugkeer in de vormgeving van de speer tot de klassieke lansvorm is ook bij het zwaard in het wapen der Verenigde Nederlanden te volgen. Gaandeweg zocht men niet meer naar een relatie met de actuele werkelijkheid, doch naar een klassieke vormschoonheid, die de moderne beschouwer gekunsteld aandoet. In dezelfde lijn ligt de gebogen vorm, die de speer gaandeweg heeft aangenomen. In de praktijk zou een dergelijke vormgeving het voorwerp onbruikbaar maken. Een analoog verschijnsel deed zich voor bij de strijdbijl in het koninklijk wapen van Noorwegen.³²

Inmiddels had Geertruidenberg aan het attribuut van de leeuw een geheel andere, afwijkende vorm gegeven, namelijk die van een knots. Voor het eerst vinden we die op zegeltype nr. VII, uit het jaar 1569. Sindsdien is de knots te Geertruidenberg tot in de negentiende eeuw het gebruikelijke attribuut voor de leeuw.

De publikatie op de vrije paardenmarkten, in 1581 door Aert Henrickx te Delft gedrukt, toont duidelijk de knots. Op het karton, bestemd voor de vervaardiging van het bovengenoemde glas „De vrijheid van consciëntie” (1596) draagt de leeuw de knots, hoewel de uiteindelijke vormgeving van het glas een hellebaard vertoont. Kennelijk is de glazenier niet zeer consciëntieus tewerk gegaan; of speelde de overgeleverde „Dordtse serie” hem parten?

Dat de stad Geertruidenberg omstreeks 1650 naar het type met de speer terugkeerde belette Aart van Tongeren in 1689 niet, de leeuw met de knots af te beelden op het schilderij „De Gerechtigheid”, bestemd voor en zich thans nog bevindende in de „vierschaar”, het vertrek waar de zittingen van de stedelijke rechtbank plaats vonden.

Een houten leeuw, vermoedelijk afkomstig van een stel, in 1740 voor hetzelfde vertrek vervaardigd door de beeldsnijder Dirk van der Wagt uit Gouda (ter vervanging van een ouder uit 1684) houdt het stadswapen, waarop de leeuw met knots.

Uit diezelfde tijd moet het stedelijk brandmerk dateren: wederom

is de leeuw gewapend met een gestyleerde knots.

Voor een toppunt zorgde de beeldhouwer Guiliam Carrier in 1768. Op de hardstenen repliek van het toen gebruikte zegel (type nr. VII), aangebracht op de voorgevel van het stadhuis, beeldde hij de leeuw met knots af, hoewel die op het zegel duidelijk de speer voert. Drie jaar later plaatste men een (nieuw?) windvaan op het toen aangebrachte torentje op het herbouwde stadhuis. Ook hier draagt de leeuw een knots. Minder duidelijk is dit te zien op het medaillon dat Pieter Carati in 1791 aanbracht in het stucwerk van de schouw in meergenoemde vierschaar, doch vermoedelijk is ook hier een knots, beslagen met lange spijkers, voorgesteld.³³

Zeer duidelijk zijn tenslotte de negentiende-eeuwse vaandels van de stedelijke schutterij, die nog in de Oudheidkamer te Geertruidenberg berusten. Zonder zich iets aan te trekken van de officieel bevestigde lans, voert de leeuw zijn dodelijk slagwapen.

De betekenis van de knots moet ongetwijfeld gezocht worden in de periode, waarin het attribuut voor het eerst voorkomt. In de zestiende eeuw was de *cultus* van de Batavieren als oorspronkelijke bewoners van Holland opgekomen. De opstand van deze stam tegen de Romeinen zag men als een voorafbeelding van de revolte tegen Spanje. Aan de leeuw waren reeds de Hollands-patriotische gedachten verbonden. De Batavier werd meestal gewapend met een knots afgebeeld. De „Leo Batavus”, gewapend met de knots, was niet anders dan de weerbare Hollander in zijn strijdlustige kracht. Geertruidenberg, zo vaak het toneel van de strijd, voerde een wapen waarin de aktuele gebeurtenissen op treffende wijze werden verzinnebeeld.³⁴

De Hollandse tuin.

Het herfsttij der middeleeuwen bracht een ware honger naar symbolen met zich mee. Omdat de wapens sinds het ontstaan van de heraldiek in de twaalfde eeuw een steeds meer statisch en officieel, aan een geslacht of streek gebonden karakter hadden verkregen, greep men terug naar oudere symbolen en voerde die naast het wapen buiten de omraming van het schild. In Engeland zijn deze zinnebeelden later toch

14. Wapen van Geertruidenberg: Leeuw met lans op anonieme kaart van het gilde der Fonteynisten te Dordrecht, omstreeks 1550.

16. Wapen van Geertruidenberg: Leeuw met hellebaard op anonieme gravure, ca. 1688.

Atlas van Stolk, Rotterdam.

Geertruyden=

berghe.

15. Wapen van Geertruidenberg: Leeuw met knots op publikatie inzake de vrije jaarmarkten, 1581, door A. Henricx te Delft.

17. Portret van Prins Maurits met onder andere het wapen van Geertruidenberg: Leeuw met strijdbijl op anonieme ets, ca. 1600.

GEERTRUDEN - BERGH.

Iohan van Abcoude
van Merthen *Capⁿ.*
Droft van Vianen.

Louis d'Aquila.
Serg.^t Maj.^r.

Everwijn van
Wevort.

18. Rouwstatie van Prins Frederik Hendrik: Rouwpaard met wapen en banierdrager met banier van de heerlijkheid Geertruidenberg, 1647.

Atlas van Stolk, Rotterdam.

19. Wapen van Geertruidenberg, detail van glasraam in de St. Janskerk te Gouda, door Adr. Gzn. de Vrije, 1596. (hellebaard geretoucheerd)

20. Wapen van Geertruidenberg, detail van glasraam in de St. Janskerk te Gouda door G. Cuyyp, 1597.

21. Wapen van Geertruidenberg, detail van een relief aan de Groothoofdspoort te Dordrecht, door G. Huppe, 1618.

Foto: Gemeentearchief Dordrecht.

22. Medaillon, hardstenen replik van het stadszegel, door G. Carrier, 1768.

Foto: H. van Oosterhout, Geertruidenberg.

weer in de heraldiek opgenomen en gefixeerd als „badges”. De rest van West-Europa noemde ze, vergezeld van een kort en krachtig motto, „leus” of „devies”; met een langere tekst werden het „emblem” of „sinnepoppen”, die vooral een opvoedende, moraliserende taak vervulden. In Nederland herleeft de traditie in moderne vorm in de scheeps-emblemen, die sinds 1949 aan oorlogsbodems worden toegekend.³⁵

Een van de oudste emblemen is de tuin, in het frans *verger* of *jardin clos* geheten, in het latijn *hortus conclusus*. Het is een gevlochten omheining, aan de voorzijde voorzien van een hekje, van binnen is vaak een hof beplant met bloemen, waarin een symbolische gestalte of een wapenschild is geplaatst.

Dit bijbelse symbool (het wordt in het Hooglied genoemd) was in de middeleeuwen het symbool van de maagdelijkheid, in het bijzonder van de maagd Maria. Aan het einde van de veertiende eeuw ging de tuin een meer en meer profane betekenis verkrijgen. Op de poëtische en erotische betekenis („minnetuin”) zullen we hier niet verder ingaan; wel op de politieke, want de tuin kon ook als zinnebeeld van het grondgebied van een staat of gewest dienst doen.

In die tijd kon de staat nog niet los worden gezien van de regerende vorstenhuizen: het staatsgevoel was dynastiek getint. De tuin treedt dan ook op in de kringen rond de hoven van Frankrijk, Oostenrijk en Bourgondië. Nauw verwant daarmee was het huis Wittelsbach (Beieren) dat in die periode de erfenis van het huis van Avesnes: Henegouwen, Holland en Zeeland verwierf.

Hertog Willem VI van Beieren, graaf van Holland, voerde sinds 1405 de tuin op zijn zegels en munten, hierin nagevolgd door zijn dochter Jacoba. De hertogen van Bourgondië verwierpen het symbool geenszins, zij hadden het immers zelf reeds in navolging van het Franse koningshuis gebruikt. Als beheerders van een groep verstrooid gelegen landen was een dergelijk symbool van eenheid en onaantastbaarheid hun zelfs zeer welkom. Elisabeth van Portugal, gemalin van hertog Philips de Goede, plaatste haar wapen en zinspreuk in de tuin.

De legpenningen van de rekenkamers, een der instrumenten van de Bourgondische centralisatie, vertoonden eveneens de tuin met daarin geplaatste symbolen.

Bij feestelijke gelegenheden plaatsten vele steden in de Nederlanden hun wapen in de tuin, om hun verbondenheid met de Bourgondische natie te doen kennen: Gent, Goes, Brugge, Dordrecht, Maastricht, Oudewater en Geertruidenberg.

Ondertussen zette een gewestelijke explicatie van de tuin door. Dit was vanzelfsprekend in Henegouwen en Holland, waar men de tuin al zolang kende, dat men hem als een eigen symbool was gaan beschouwen. In 1458 noemt men hem in Henegouwen al „le jardin de Haynault”; deze benaming is tot 1576 aan te wijzen.³⁶

In Holland werd het daarentegen „de Hollandse tuyn”. Niet alleen in Holland (Dordrecht 1523, Haarlem 1567, Geertruidenberg 1593) doch ook in Brabant (Bergen op Zoom 1511) werd de tuin populair als huisnaam. Overigens bleef de dubbele betekenis van de tuin zowel als symbool voor de Nederlanden in het algemeen als voor Holland in het bijzonder tot in de zeventiende eeuw bestaan.³⁷

Geertruidenberg plaatste het wapen in de tuin, juist in de bestuursperiode van de hertog van Alva. Dat het autoritaire Spaanse bewind het voeren van deze eigen Nederlandse symbolen verdroeg, was een teken van een juist begrip voor deze zinnebeelden. Behoorden zij niet tot de symbolen van de Spaanse koning als Nederlands landvorst? De regimes van onze eeuw zijn in dit opzicht zo verdraagzaam niet.

In 1572 ging de tuin grote opgang maken in de symboliek van het opstandige Holland. De Staten van het gewest plaatsten de tuin in hun zegels en munten.³⁸ Naarmate de verdeeldheid binnen de republiek toenam, daalde de appreciatie voor de tuin in de steden, die zich steeds meer onafhankelijk gingen gedragen. Geertruidenberg is de enige Nederlandse stad, die de Hollandse tuin nog als onderdeel van het gemeentewapen voert.

Nadat Holland in 1806 de gewestelijke symbolen had laten vervallen, is men niet meer tot het officiële gebruik van de tuin teruggekeerd. De ironie van het lot wil, dat Hollands oudste stad, overgegaan naar het territorium van de provincie Noord-Brabant, dit oude symbool beladen met historische herinneringen heeft bewaard. Moge Geertruidenberg het nog lang in ere houden.

AANTEKENINGEN

De publikatie van dit artikel is mogelijk gemaakt door de bereidwillige medewerking van de heer G. J. Rehm, archivaris van Geertruidenberg. Ik betuig hem hiervoor mijn hartelijke dank, waarin ik tevens alle andere personen wil betrekken, die mij gegevens verstrekten uit hun archieven c.q. verzamelingen.

Gebruikte afkortingen:

RA = Rijksarchief

ARA = Algemeen Rijksarchief

GA = Gemeentearchief

Gbg = Geertruidenberg

van Mieris = F. v. Mieris, Groot Charterboek der Graaven van Holland en Zeeland en Heeren van Vriesland, Leyden 1753-1756, 4 delen.

Mollenberg = C. J. Mollenberg, Onuitgegeven bronnen voor de geschiedenis van Geertruidenberg, 's-Hertogenbosch 1899.

- ¹ K. N. Korteweg, Het stadsrecht van Geertruidenberg, in: Verslagen en Mededeelingen, Ver. tot uitgaaf der bronnen van het Oude Vaderl. recht X, blz. 16-83.
D. Th. Enklaar, De burggraaf van Geertruidenberg, in: dit jaarboek, IV, blz. 118-130.
J. H. van Mosselveld, Geertruidenberg 750 jaar stad in: Feestgids 1963, blz. 4-15.
I. J. Brugmans, Geertruidenberg, Hollands oudste stad, in: *Varia Historia Brabantica* II, blz. 13-30.
- ² RA Utrecht, Handschriftencollectie nr. 351, fol. 18 en 54. De oorkonden zijn uitgegeven door L. Ph. C. van den Bergh in: *Oorkondenboek van Holland en Zeeland II, Amsterdam/'s-Gravenhage 1873* nrs. 33 en 34. De originelen bevinden zich niet meer in het archief van de orde. Vriendelijke mededeling van de heer J. H. de Vey Mestdagh, archivaris van de orde.
Randschrift zegel type nr. I: SIGILLVM • SECRETV (M • MONTIS • SANCTE) GERTRVDIS
Randschrift zegel type nr. II: SIGILLVM AQUILAE.
- ³ ARA Brussel, verzameling zegelafgietsels nrs. 7742 en 7743, Charters graven Henegouwen 1304 oktober 7. *ibidem*, nr. 24690, charters hertogen van Brabant nr. 832, 1351 september 3 (alleen type IV).
GA Dordrecht, inv.nr. 153 reg.nr. 297, charter van 1375 november 14 (alleen type IV).
Randschrift zegel type nr. III: + (SIGILLVM OPPIDI DE MONTE S)ANC (TE G) ERTRVDIS.
Randschrift zegel type nr. IV: + S'OPIDI DE MO(N)TE.
Middellijn type III c. 8 cm. Middellijn type IV c. 3 cm.
- ⁴ ARA 's-Gravenhage Charters grafelijkheid 1414 augustus 6 en 1419 februari 14 (b). In de zegelverzameling *ibidem* nr. 118 bevinden zich twee exemplaren, die uit 1388 en 1406. Randschrift type V: S * OPIDI * DE * MONTE SANC(TE) GERTRVDIS, Middellijn c. 4 cm.
- ⁵ ARA 's-Gravenhage Nassau-Domeinarchief I inv.nr. 717 reg.nrs. 3204, 4364, 3383 en nr. 788, reg.nr. 1761.
Randschrift type VI: S : OPIDI MONTIS (SANCTE GERTR)RVDIS.
Middellijn c. 3,5 cm.
- ⁶ GAGbg Stadsrekening 1569 fol. 34v. Oudst bekende afdruk ARA 's-Gravenhage Staten Holland, bruine kastje inv.nr. 26, 1576 november 29. Jongst be-

- kende afdruk GA Raamsdonk Oud archief D nr. 9, opgedrukt op stuk van 1607 augustus 21.
Randschrift type VII: SIGILLVM OPPIDI * MONTIS SGERTRVDIS.
Middellijn c. 4 cm.
- ⁷ GA Gbg Stadsrekening 1577 fol. 16. ARA 's-Gravenhage Staten Holland bruine kastje inv.nr. 31, 1583 maart 26. Jongst bekende afdruk vermoedelijk 1680 april 5 Gildeboek voerlieden in GA Gbg.
Randschrift type VIII: S * OPPIDI * DE MONTE * SANCTE * GERTRV-DIS. Middellijn c. 8 cm.
- ⁸ Van dit zegeltype is mij slechts één zeer slecht geconserveerd exemplaar bekend, afgedrukt op een borgbrief d.d. 30 januari 1797 in het GA Zevenbergen, inv.nr. 867. Van het randschrift is leesbaar: SIGILLVM OPPIDI... GERTRVDIS. 1626. De afbeelding (cartouche-schild in de Hollandse tuin) is slechts vaag zichtbaar. Daardoor is dit zegel niet reproducabel.
- ⁹ Oudst bekende afdruk GA Raamsdonk Chartes nr. 26, 1676 januari 7. Jongst bekende afdruk GA Waspik ingekomen stukken 18 januari 1814, lakafdruk op brief, Randschrift type IX: GEERTRUYDEN . BERGH.
Middellijn 2,5 cm.
- ¹⁰ In de teksten van de oorkonden wordt het zegel achtereenvolgens als: „sigillum oppidi”, „nostrum sigillum commune”, „onser gemeenre porten zeghele”, „onser poirten zeghele”, „onser steden seghelen”, „den zeegel ter saecken”, „onser stede tolteijken zegel”, „het groot zegel” betiteld. Zie de onder de nrs. 2-7 genoemde oorkonden en: Van Mieris II pag. 3, 43, 59, 428, 758 en III pag. 314, 496 en 600. Mollenberg nrs. 50, 132, 137, 146, 180, 184, 387.
- ¹¹ Zegels en wapens van steden in Zuid-Holland, 's-Gravenhage 1966, hoofdstuk Dordrecht. A. T. Schuyttema Meijer en W. K. van der Veen, Zegel, wapen en vlag van de stad Groningen, Groningen 1965, blz. 7-57.
- ¹² A. W. E. Dek, Genealogie der Graven van Holland, Zaltbommel 1969, blz. 42-43.
Het wapen van de Poel komt voor in het wapenboek van Duvenvoorde (einde 16e eeuw) in ARA 's-Gravenhage, archief Cousebant, fol. 50': het schild heeft als vrijkwartier Henegouwen, zonder schuinstaak. Volgens het wapenboek van de 14e eeuwse heraut Beyerens voerde Daniel van de Poel, Jans oudste zoon, een effen blauw schild met als vrijkwartier het gevierendeelde wapen Henegouwen-Holland met een linkerschuinstreep. Vriendelijke mededelingen van mevr. E. C. M. Leemans-Prins te Arnhem.
- ¹³ Atlas van Stolk, Rotterdam, nr 1929. Gravure door Pieter Nolpen naar tekeningen door Pieter Post, Amsterdam 1651, zie ook dit jaarboek nr. XXI blz. 109.
- ¹⁴ Jac. van Oudenhoven, Beschrijving van Oudt Hollandt, nu Zuyt-Hollandt, 1654, pag. 145. Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage, Handschriftenafdeling nr. 129 B 19 I fol. 270.
- ¹⁵ W. J. d'Ablaing van Giesenburg, Nederlandsche gemeentewapens of wapenboek der gemeenten, Arnhem 1887. T. van der Laars, Nederlandsche heraldiek, 2 albums, Amsterdam 1925-1935. Nederlandsche wapens van het Rijk, de Provinciën en de Gemeenten, De Bilt 1941-1943. Kl. Sierksma, De gemeentewapens van Nederland, Utrecht-Antwerpen 1960. C. Druif, Nederlandse gemeentewapens, Leeuwarden 1965. Allen in voce Geertruidenberg.
- ¹⁶ Nederlandsche Leeuw LXXXV, kolom 183-184.
- ¹⁷ GA Gbg:
Stadsrekening 1436/1437, gepubliceerd bij Mollenberg blz. 431.
Stadsrekening 1537, fol. 21. Stadsrekening 1679, fol. 43.

- Gildeboek voor de schippers; aangelegd ca. 1630, bijgehouden tot en met 1752.
- 18 GA Gbg. Ordonnantieboeken:
 1646-1671, fol. 92v.
 1672-1685, fol. 23v-24, fol. 64v-65 en 97v-98.
 1686-1709, fol. 23v-24.
 1710-1740, fol. 50v-51.
 1741-1749, fol. 162-166v.
 C. de Waard, *De Nederlandsche Vlag*, Groningen 1900, blz. 121 e.v. L. Jonker Czn., *Wat is de oorsprong van onze vlag?*, Middelburg 1937, blz. 36-38.
- 19 GA Gbg, Archief van de stedelijke godshuizen inv.nr. 4. Reglement op het weren van brand binnen de stad Geertruidenberg, Dordrecht 1837.
 J.H. van Mossveld, *De stedelijke godshuizen van Geertruidenberg*, in dit jaarboek XVIII, blz. 4-71.
- 20 Atlas van Stolk, Rotterdam, nr. 1929. Gekleurd exemplaar.
- 21 Kl. Sierksma, *Nederlands Vlaggenboek*, Utrecht/Antwerpen 1962, passim.
- 22 Th. E. van Goor, *Beschrijving der stad en lande van Breda*, 's-Gravenhage 1744, blz. 9-10. J. Dhondt, *Proloog van de Brabantse geschiedenis*, Bergen op Zoom 1952, blz. 9-11.
- 23 Nivelles, Art. Archéologie. Folklore, Bruxelles 1926 blz. 39-50. V. Tourneur, *Les Sceaux Nivellois*; J. P. W. A. Smit, *De Brabantsche beelden en teekens van Recht*, 's-Gravenhage 1957, blz. 14, 109, 111-113.
- 24 Nivelles a.w. blz. 65-67. P. Collet, *La Collégiale*; blz. 68-133. Comte J. de Borchgrave d'Altena, *Notes por servir à l'étude des oeuvres d'art du Brabant*, Smit a.w. blz. 32-33, 68-69. 13ème centenaire de la mort de St. Gertrude, Nivelles 13 sept. 1959.
- 25 J. J. M. Timmers, *Symboliek en iconografie van de christelijke kunst*, Roermond/Maaseik 1947, blz. 921, kolom 2094.
- 26 *Corpus sigillorum Neerlandicorum*, 's-Gravenhage 1937-1940, nrs. 510, 515, 523, 534, 538, 546. Smit a.w. blz. 207-210.
- 27 C. Pama, *Het wapen der Nederlanden*, 's-Gravenhage 1942, passim. Smit a.w. blz. 211-220. E. C. M. Leemans-Prins, *Les origines des armoiries royales et de l'état des Pays-Bas in: Recueil du 7me Congrès international*, La Haye 1964, blz. 117-120.
- 28 *Zegels en wapens van steden in Zuid-Holland*, 's-Gravenhage 1966, hoofdstukken Oudewater, Rotterdam, Vlaardingen en Woerden.
- 29 Gouda, Sint Janskerk, Glas nr. 1. *De Vrijheid van Consciëntie*, carton van Joachim Uuterwaal, glas door Adriaan Gzn. de Vrije. Glas nr. 3. *De Maagd van Dordrecht*. Vriendelijke mededeling van de heer W. Veerman, archivaris der Hervormde Gemeente te Gouda.
- 30 Jansonius: *Omnium Belgii... descriptio* door L. Guicciardino, Arnhem 1616, blz. 309.
 Boxhornius: *Theatrum... comitatus et urbium Hollandiae*, 1632, blz. 304.
 Meisner: *Sciographia cosmica*, Frankfurt am Main 1638, nr. E 43: *Tempus docebit optime*, gravure door Paulus Fürst.
 Blaeu: *Tooneel der steden*, Amsterdam 1649, gravure door Bapt. Boazio, nr. ijY v.
 Bouttats: *Tooneel der Steden*, Antwerpen c. 1675, St. Gertruydenberg, gravure door G. Bouttats naar een tekening van Joannes Peeters.
 Holtrop: *S. Geertruidenberg uit de Salmsteek te zien*, gravure door K. F. Bendorp, Amsterdam 1795, naar een tekening uit 1789.
 Het wapen van Geertruidenberg ook nog op de anonieme prent: *Principi hac tabula*, uitgegeven ter ere van Prins Maurits, Atlas van Stolk nr. 1098.

- 31 Volgens J. de Vries, Etymologisch woordenboek, Utrecht/Antwerpen 1958, blz. 89, is de naam samengesteld uit geer = speer en thrûd = kracht.
- 32 P. Kannik, Vlaggen, staandaarden en wapens, Amsterdam z.j. blz. 6-10.
- 33 GA Gbg, Stadsrekening 1581, ongefolieerd. Stadsrekening 1740, fol. 33v. Stadsrekening 1768, fol. 38; Stadsrekening 1771, fol. 38v; Stadsrekening 1791, fol. 38v.
J. H. van Mosselveld. Het schilderij „De Gerechtigheid” te Geertruidenberg in: De Brabantse leeuw, jaargang 9, blz. 55-60.
- 34 H. v. d. Waal, Drie eeuwen vaderlandsche geschieduitbeelding. Een iconologische studie, 's-Gravenhage 1952, blz. 98-120, 190-192.
- 35 J. Huizinga, Herfsttij der middeleeuwen, Haarlem 1957, blz. 20-21. Idem, De Nederlandse natie, Haarlem 1960, blz. 35-59. C. Pama, Rietstaps handboek der wapenkunde, Leiden 1961, blz. 271-276. De Hoge Raad van Adel, geschiedenis en werkzaamheden, 's-Gravenhage 1966, blz. 124-129. E. de Jongh, Zinne- en minnebeelden in de schilderkunst van de zeventiende eeuw, z.pl. 1967, passim.
- 36 P. J. van Winter, De Hollandse tuin, in Nederlands kunsthistorisch jaarboek, 1957, blz. 29-121. V. Tourneur, Les origines de l'ordre de la Toison d'or et la symbolisme des insignes de celui-ci, in: Bulletin de la Classe de lettres, Bruxelles 1956, XII, blz. 299-323.
- 37 Van Winter a.w. blz. 96. GA Bergen op Zoom, R 216 fol. 181v. Rijksarchief 's-Hertogenbosch, Geertruidenberg R 16 fol. 6v.
- 38 J. L. van der Gouw, Insignia Hollandiae, 's-Gravenhage 1959, blz. 25.

Herkomst van de afbeeldingen.

6. Handschriftenverzameling Rijksarchief Utrecht nr. 351 fol. 54.
7. ARA 's-Gravenhage Nassau-Domeinarchief I inv.nr. 651 reg. 162.
8. ibidem, Nassau-Domeinarchief I inv.nr. 651 reg. 162.
9. ibidem, Charters grafelijkheid, 14 februari 1419 (b).
10. ibidem, Nassau-Domeinarchief I inv.nr. 788 reg. 1761.
11. ibidem, Staten van Holland bruine kastje inv.nr. 26.
12. Oudheidkamer Geertruidenberg.
13. GA Bergen op Zoom zegelverzameling.
14. Rijksprentenkabinet nr. 7880.
15. GA Gbg, prentenverzameling.
16. Atlas van Stolk Rotterdam nr. 2408.
17. Atlas van Stolk Rotterdam nr. 1098.
18. Atlas van Stolk Rotterdam nr. 1929.
19. Sint Janskerk te Gouda glas nr. 1.
20. Sint Janskerk te Gouda glas nr. 3.
21. Groot Hoofdspoot te Dordrecht.
22. Gemeentehuis Gbg.